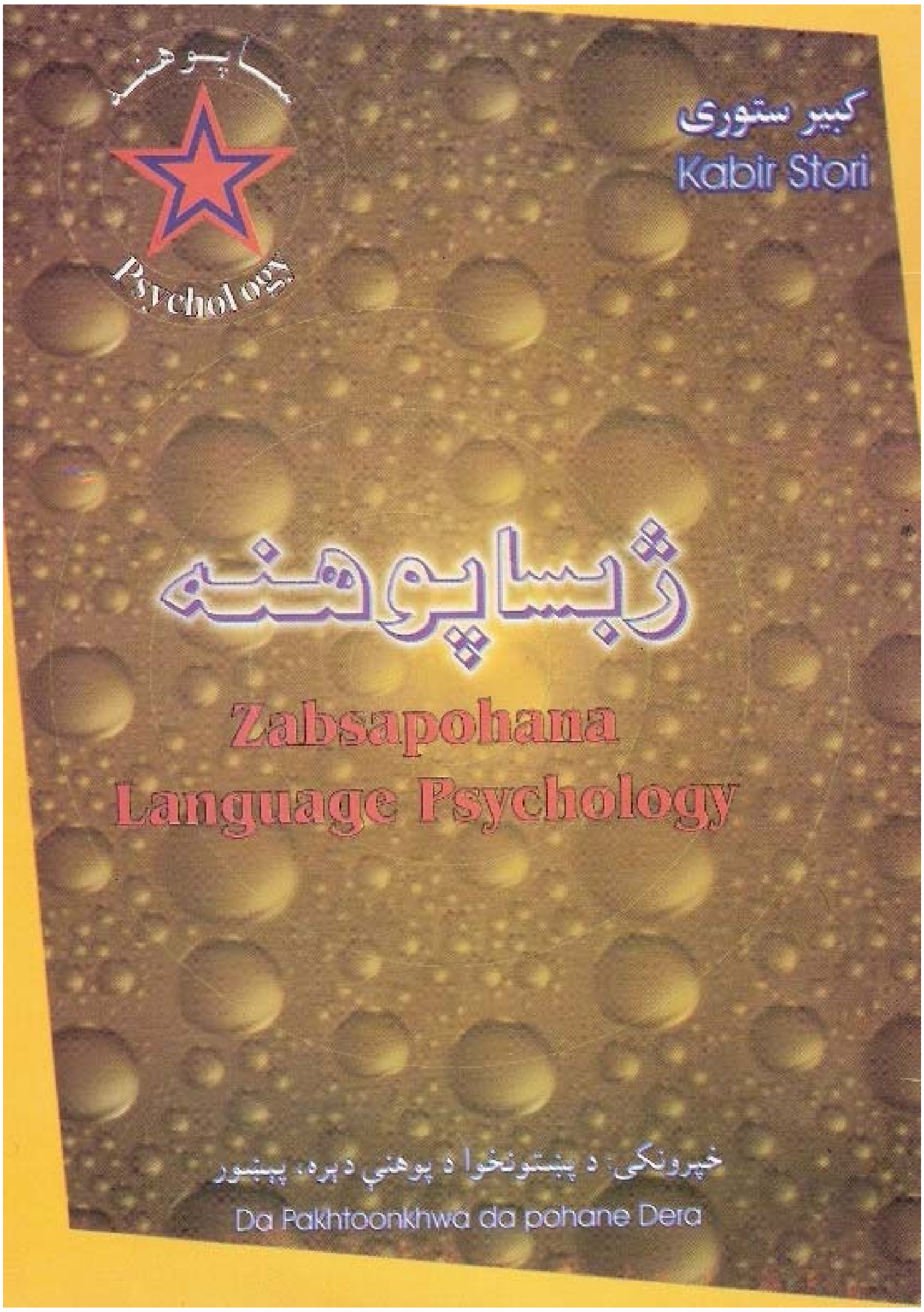
ژبساپوهنه
Psychology
کبیر ستوری
Kabir Stori
ژبساپوهنه
Zabsapohana
Language Psychology
خپرونکی: د پښتونخوا د پوهنې دېره، پېښور
Da Pakhtoonkhwa da pohane Dera

کبیر ستوری
Kabir Stori

ژبساپوهنه

Zabsapohana
Language Psychology

خپرونکی: د پښتونخوا د پوهنی دېره ، پېښور

ډاکتر کبیر ستوری
Dr. Kabir Stori
Kiebitzweg 12
50389 Wesseling
Germany (Deutschland)
www.kabirstori.com
E-Mail: stori@kabirstori.com

د کتاب پېژندنه

د کتاب نوم : ژبساپوهنه
ليکوال : ډاکتر کبير ستوری
خپرونکی : د پښتونخوا د پوهنی دېره ، پېښور ، پښتونخوا
مهتمم : ډاکتر محمد فريد بزګر
کمپوز : نعمت الله رسولي او ملکزی د کور د خپرونو ټولنه
د پښتۍ ډيزاين : قدرت الله او م. فريد بزګر د کور د خپرونو
شمير : ۲۰۰۰ ټوکه
د چاپ نېټه : ۲۰۰۰ ع
ډيزاين او چاپ : د ختيځ د بيا رغونې اداره (کور) د خپرونو ټولنه
د خپرنۍ لړۍ ـ ۲۴

د انټرنيټ په مخ
کمپوز : نسيم خان ستوری
ترتيب : ايمل خان ستوری

تـــــــړون

د رحمت شاه سائل په نوم چې د پــ‡تني ٲــولنې غــﷲ معنوي پانﮋه ده او پــ‡ــتو ژبــې او ادب ته ئې ســتــر خدمــتونه ﮐ5ي دي

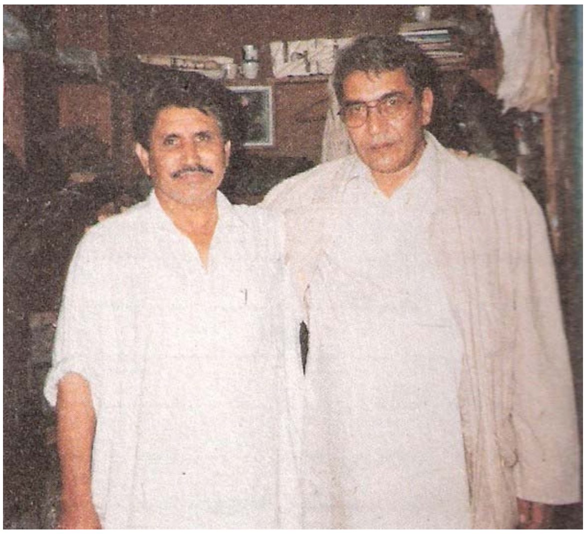

ددي كتاب ليكوال ﮈاكتر كبير ستورى او ااغلى رحمت شاه سائل چې دا كتاب ورته ﮈاlٓ شوى دى

ســـريـــزه

مخکې له دې چې د کتاب اصل موضوع ته راشو، د ژبساپوهنې د ليکوونکي لنƺه پېژندǐلوي به په دې غوره وي چې لوستلونکي پوه شي چې په پǂتو ژبه کې د داسې يو ǔېر اهم کتاب ليکوونکی Ʒوک دی او ددې Ʒېƽنې مقصد ئې Ʒه دی.
ǔاکتر کبير ستوری د پيژندǐلو Ĭ محتاج نه دی، نژدې دوستان او ملǎري ئې د پǂتني خوی بوی Ʒخه پيژني، ليکوالان او د قلم خاوندان ئې په سوچه پǂتو ژبه د خپريدونکو کتابونو، مجلو، ورƔپاڼو او نورو خپرندويه ليکنو Ʒخه پېژندلی شي، د پǂتني سياست په ǔǎر کې هم دغه ستوری په ǚوله پǂتونخوا کې Ɣلېǅي. په کونƽ کې زيǅېدلی ، د کابل په رحمان بابا لېسه کې ئې زده کƽه کƽی او لوƻ تحصيلات ئې په جرمني کې بشپƽ کƽي، د باچا خان د فلسفې او سياسي غورǅنƔ لاندې ئې خپل شعور ته وده (تکامل) ورکƽې، د خپل وطن او ولس سره بې کچه مينه لري او په جرمني کې د Ʒه نا Ʒه دريو لسيزو راهيسې د پǂتو او پǂتونولې د پور خلاصولو په هلو Ɣلو بوخت دی. نو په دې ڼǂتون کې د نورو ǔيرو دندو تر ǅنƷ ئې يوه ذمه داري دا هم په غاƻه اخستې چې په پǂتو به خپل علمي او ادبي اثار ليکي، او نور هم دې ته هǔوي چې په پǂتو ژبه ليکل وکƽی تر Ʒو د پǂتو ژبې پانǅه پياوƻې او درنه شي چې په دغه سلسله کې ئې دا هم يو ǔير اهم کتاب دی.
د ساپوهنې او ژبساپوهنې په رڼا کې ژبه Ʒه ته وايي ؟ او ددې اهميت Ʒه دی؟ هسې خودا ساده غوندې پوااتنې دي، خو ددې شاته د انساني ǚولنې د پرمختǅ غونƺ تاريخ پروت دی چې د نورو عالمانو غوندې ǔاکتر کبير ستوري هم په دې موضوع باندې ǔيرې Ʒېƽنې کƽي دي چې يوه برخه ئې دا دې ستاسو لاس کې ده.
ǔاکتر کبير ستوری د انساني ǚولنې پيل او په هغه کې د ژبې وده په ǐوته کوي او بيا د پǂتو ژبې ارتقا نه يوازې د لويديز (West) د نامتو پوهانو د کتابونو په رڼا کې Ʒېƽي بلکې د پǂتنو تاريخ پوهانو او ǚولنې ژوندي مثالونه هم راوƻي. په کتاب کې د ژبې بېل بېل ǔولونه او د هغې روانی Ʒېƽنه (Psychological Analysis) ǔېر په زƻه پورې دي، لکه : د ليک ژبه ، ستر او وƻوکی ليک ، نرم او ǚينǅ ليک، کوƽ او نيغ ليک، د سور او تال موسيقي ژبه، معياري او پوهنيزه ژبه او همدغه شان ادبي ژبه. د ادبي ژبې په برخه کې Ǻǐ ǔېر تفصيل د ستوري د ادب سره نژديوالی او ريǂتيني انƺيوالي اائ.

د ژبې د پوهې په برخه کې دا کتاب ځینې نورې نوې څېړنې تر بحث لاندې راولي چې تر اوسه ئې یوازې لویدیز کې کار شوې دې، خو داسې ښکاري چې ډاکتر کبیر ستوری په لومړي ځل په پښتو کې راوستلي دي، لکه: د ژبې د توان او ودې پیمانې، ژبه او ژبنیز استعداد، او ددې د تفصیل ورکولونه پس په عملي توګه هم یو (Memory Test) یادښتي تله ورکړې شوی ده چې د کتاب لوستونکي خپل یادښت پرې ازمویلي شي، خو اوس په دې کتاب کې ددغه پاڼو په لیدلو زما په جرمني کې د سبق هغه وختونه رایاد شول کله چې کبیر خان په دغه ډول څېړنو بوخت ؤ او هر څوک چې به ئې ګېر کړ، د یادښتی تلې (Memory Test) کتاب به ئې ورته ورکړ او اخر به ورڅخه مونږ ملګری دومره تنګ شول چې ددغه ستورو د ټسټونو څخه علی خان محسود د کبیر خان ستوری د کور نه وتښتېد او مونږ هم ورته سکوت انکار شوو، لوستکونکي دې شکر کوي چې د هغه د زحمت او زیار د غونډې څېړنې نه ئې فقط څو پاڼې راخیستې دي البته دغه ټیسټونه په هر لحاظ د داسې څېړنو لپاره ډېر ضروري دي.

لنډه دا چې ډاکتر کبیر ستوری د انساني ټولنې د پر مختګ په رڼا کې د ژبې رول او هغه هم د ټولنیزې ساپوهنې (Social Psychology) غوندې پیچلې موضوع لاندې دومره په آسانه ژبه لیکي چې دا نه یوازې د ساپوهنې مسلکي خلکو لپاره ډیرمهم دي، بلکې د علم سره مینه وال ترې نه هم پوره پند او پوهه حاصلولی شي .

کبیر ستوری تش په نظریو عقیده نه لري. یو عملي انسان دی او همدغه شان نه یوازی د نورو پوهانو تجربو او کتابونو باندې تکیه کوي، بلکې خپله کورنۍ ئې هم تر څېړنې لاندې نیولې ده چې په دی کتاب کې ئې خپله مثال راوړی، چې هغه د ده لمسیان دي او دهغوی د زېږیدنې نه تر خبرو کولو پورې دومر ئې په بشپړه توګه تر نظر لاندې ساتلي دي او د عملي مثال په توګه ئې وړاندی کوي چې څنګه یو ماشوم د ژوند انه په بېلا بېلو پړاونو کې ژبه زده کوي.

د کتاب یوه برخه د پښتو لیک دود ته ورکړل شوی ده او لیکونکی ډېر په ډاډ سره وائي چې پښتو ژبې توان (ظرفیت) د انګریزي او جرمني ژبو نه زیات دی یانې د ودې ډېر قابلیت لري خو ولې په دې برخه کې پښتو ژبې ته کار نه دی شوی.

په بل ٢اى كې ليكي چې پ‡تو يوه ٤ېره توان منه ژبه ده چې ٤٤ ئې ٤ٲ دى او ٤ېر ڗه په كې ٢ائيڈي، په دغه ڶ5 كې د پ‡تو سوچه ژبې كولو له پاره هم لارااونه شوې ده، د پ‡تو او پ‡تونولٱ په ن‡تون كې كه يو خوا كره ڗي5نې شوي نو بل اƵخ ته د پ‡تونولٱ ستر (Institution) جرڴه باندې د لوېديز پوهانو له پلوه ژوره كتنه تر بحث لاندې راغلې ده چې په نتيجه كې پ‡تونولي د جرڴو يو ولسي سيستم (نظام) بلل كيڈي كوم چې ٤يموكراتيک (جمهورى) خوى لري اوس هم د پ‡تنو په ٰولنه كې ژورې جرƵې لري خو مهمه دا ده چې د جرڴې دا غيزو خبرې په داسې وخت كې كېڈي چې افغانستان د اوسنٱ ربڈ5ې د سوله ايزه حل ٰلولو لاره په كې موندلى كيدى شي. كه ڗه هم كله كله كبير ستورى ٤ېر احساساتي (جذباتي) شوى دى او ليكي چې پ‡تانه او پ‡تونولي كلک ت5ون لري، خپلې د ژوند چارې د جرڴو د لارې سموي، پ‡تونولي ٢ان ژغورونكى خوى لري او بهر نه په ٢ان كې ٰلوتې وهنه نه مني، ددې خبرې علت د پ‡تونولٱ په بشپ5والي (مكمل توب) كې پروت دى، چې د پ‡تنو د ژوند ٰولى رب5ې او چارې په خپله سمبالولې شي او د بهر مرستې ته اƵتيا نه لري. نو په دى هكله د ٤اكتر صيب دغه نظريې باندې پوره بحث كيدلى شي، چې ايا اوس وخت كې هم دا عملي كيدلى شي او ايا پ‡تانه هم هغه شان دي لكه ڗنڴه ئې چې ستورى صيبويني؟

په كتاب كې د پ‡تنو نسل او نسب ته هم ٤ېر ٢اى ورك5ى شوى دى او زه پخپله د ٤اكتر كبير خان ستورى دغه خبرې سره پوره اتفاق لرم چې د پ‡تنو اكثره پوهانو او ڗي5ونكو خپله هڗو ٢ان نه دى ك5ولى چې خپل ٢ان وپيژنې او د بهرنو متضادې نظريې بيا بيا راخيستى دي، خو د ساينس او يويشتمې پيٱ 5 ، نوو پوهنو په رڑا كې خو به دا ڗه دومره ٰرانه هم نه وي چې موƨ دا معلومه ك5ى شو چې موƨ ڗو ! يو؟ خو په ٤ېرو نظريو كې يوه دا چې پ‡تانه بني اسرائيل دي، دا سې االكاري چې ٤ېر ژر به دا خبره رڑا ته راشي، ٢كه چې د ٢ينې معلوماتو سره سم اسرائيلي ڗي5ونكې اداري په دې بوختې دي چې خپله يوه وركه قبيله راپيدا ك5ي او په دى ڶ5 كې دا ويل كېڈي چې هغه وركه قبيله پ‡تانه دي. په دې كې ڗومره حقيقت دى او دا به ڗنڴه په ثبوت رسېڈي؟ نو نه خو تر اوسه موƨ په دغه شان ڗيزونو ٢ان خوƵلى دى او نه په نژدې راتلونكى كې ددې ڗه ن‡ې ن‡انې االكاري، خو اسرائيليان به ئې هرومرو يو پلو ته ك5ي.

په دې کتاب کې د ژبه او قام يا ولس تر عنوان لاندې هم ځېر ۍه ليکل شوي دي او ۍ۵ونکې دغه نتيجې ته رسېۍي چې پ‡تانه خپل جغرافيايي وحدت (وط ، ﷲوبی) ته پ‡تونخوا او خپل ۲ان ته پ‡تون ويلی دی که ۍه هم پ‡تانه په دوو هيوادونو کې اوسېۍي خو د دوی تر مينۍه قامي ا۲يکې شليدلي نه دي.
ځاکتر ستوری د پ‡تنو د قامي وحدت د بيا بشپ۵تيا او راژوندي کيدلو نظريه د باچا خان تر مشر ٱ لاندې د خدايي خدمتګارانو د غورDŽن۲ په انۍور کې ويني او پيرنګې د الکاره دالم په ۍېر د يادولو تر DŽنۍ د افغانستان د پخوانې باچا ظاهر شاه ۍلوې‡ت کلنه دوره د پ٦ دالم په توګه په ǅوته کوي چې نسلي خو پ‡تون دی خو نه په پ‡تو ژبه پوهېۍي او نه خو د پ‡تني کولتور په خوی بوی خبر دی او د خپلې ژبې او کولتور ۍخه باالکل پردی شوي.
ستوری دا په ۍرګنده وايې چې د پاکستان د جو۲ېدو نه پس سمه لار خو دا وه چې افغانستان او پاکستان يو بل ته نژدې شوې وای خو ظاهر شاه دوه مخی سياست پېل ک۵ د يوې خوا ئې د پ‡تنو ويش ومانه او په پاکستان کې ئې سفارت او قونسلګري جو۲ه ک۵ه او له بلې خوا ئې ورسره دالمني را واخيسته د ظاهر شاه د حکومت له خو په افغانستان کې د پ‡تنو په ضد اقدامات هم په ǅوته کېۍي.په کتاب کې د پ‡تنو د يووالي په هکله د پوره بحث نه پس ليکونکی دغه خبره په ثبوت رسوي چې د يو والي يا وحدت د فلسفي بنس٦ په نژديوالي ولا۲ دی او د (Globalisation) د نظريې په رڼا کې پاکستان او افغانستان ته هم نژدی ʓǅ کار په کار دی چې دا په اقتصادي، سياسي، کولتوري، ادبي او د ژوند په نورو برخو کې مينۍ ته راتلای شي، خوتر ټولو مهم په اقتصادي او تجارتي برخه کې ʓǅ کار دی. دا د تDŽ راتDŽ آسانتياوي او (Double Nationality) شهريت ورکولو په ۍير هم کېدې شي.
ځاکتر ستوری په کتاب کې د پ‡تنو مشرانو د يووالي د ل۵ هلې ۲لې ستايلي دي او االاغلی محمدافضل خان لالا د روان کال د نومبر د مياشتې د جرګې جو۲ول ئې د پ‡تون قام د يووالي يو مهم ګام بللی دی، او هم ئې د پ‡تو د دوهم عالمي کانفرنس د جو۲ېدو تائيد او مرسته ک۵ې او په دې ل۵ کې ددغه کانفرنس د چيرمې االاغلی سليم راز، او االاغلی انورزيب او نورو منتظيمنود کوا‡ونو ستاينه ک۵يده.

په پای کې دا هم باید وویل شي چې په کتاب کې ٧ينې نومونه بل ځول ليکل او يا املائي غلطي د کتاب په بي5ه د ليکو او ژر خلکو ته د رسولو په وجه شوې کوم چې وروسته اصلاح کيدی شي، زه د ځاکتر کبير ستوري دی ستر خدمت ته په ځيره درنه ستر[illegible]ورم چې د پ‡تو ژبې او قام له پاره ئې د يو ځېر مهم کتاب پېرزوينه ک5ی ده.

ډاکتر شاه جهان

د پېښور یونیورسټۍ

د ژورنالیزم د ډیپارټمنټ مشر (چېرمین)

د ژبساپوهنې پېژندګلوي

د ساپوهنې په رڼا کې د ژبې څېړلو ته ژبساپوهنه وايي. ژبه د ساپوهنې يوه په زړه پورې موضوع ده او د ساپوهنې ډېرې څانګې د ژبې سره سر او کار لري او هره څانګه ئې پخپلو لارو او ميتودونو (Methode) سره د ژبې مختلف اړخونه راسپړي. په دې کتاب کې ما د ټولنيزې ساپوهنې (Social psychology)، د سياسي ساپوهنې (Political psychology) ، د ادب د ساپوهنې (Literature psychology) ، د ښوونې او روزنې د ساپوهنې (Educational psychology) ، د ژورې يا راسپړيدلو د ساپوهنې (Psychoanalyse) ، د کړنې د ساپوهنې (Applied Psychologie) او د حقوقي ساپوهنې (Forensic Psychologie) دلارو (ميتودونو) په مرسته سره د پښتني ټولنې په پښتون کې د ژبې مختلف اړخونه راسپړلي او څېړلي دي چيرته چې د بل چا نظريه راخستل شوي او يا حواله پرې ورکړشوې ده هغه په ليندېو کې د ليکوال د نوم او د کتاب د کال په ليکلو سره په نښه شوې دي چې په اخستونځو کې بيا په بشپړه توګه په ګوته شوي دي.

انسان او ژبه

ژبه په انساني ژوند کې مهم رول لوبوي ځیني څېړونکي د ژبې په واسطه انسان د ژوی (حیوان) څخه بېلوي او ورته خبرې کوونکی ژوی (ناطق حیوان) وايي خو ځیني نور څېړونکي بیا په دې عقیده دي چې ژوي هم یو ډول غږونه کولی شي او د مخابرې یو سیستم لري چې سړی ورته ژبه یا د ژبې یوه خاصه بڼه ویلی شي. خو واقعیت دا سې دی چې د ژبې مرکز په لوی دماغ کې دی چې په ژبې د پوهیدلو او کنټرول دنده په غاړه لري د زیږېدو په وخت کې د انسان د دماغ یوازې څلورمه برخه یانې په سلو کې پنځه ویشت (۲۵ ٪) وده کړې وی او پنځه اویا (۷۵ ٪) بیا وروسته وده کوي حال دا چې د ژوو دماغ په سلو کې د پنځه شپېتو (۶۵ ٪) څخه زیات د زیږېدو په وخت کې بشپړ وي (Merz, 1977).

لوی دماغ یا ماغزه په دوو برخو وېشل شوي دی چې یوه ئې کینه (ګڅه) برخه ده او بله ئې ښې برخه ده.

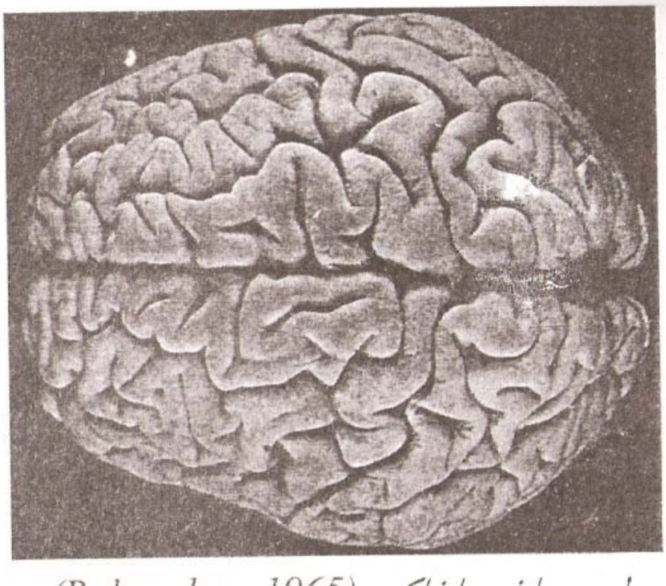

(Rohracher, 1965) لوی دماغ (دماغ اکبر)

د نور څېړونو په نتیجه کې ثابته شوې ده چې د ښي لاس کسانو په سلو کې نوي (۹۰ ٪) اود کیڼ لاس کسانو په سلو کې شپېتو (۶۰ ٪) د ژبې مرکز د لوی د ماغ په کینه (ګڅه ،چپه) برخه کې دی (Rohracher,1965).

په دې توګه سړی ویلی شي چې د اکثرو انسانانو د ژبې مرکز د لوی دماغ په کېڼه (ګڅه) برخه کې دی. د غړونو د ژبې دستګاه تالو دی چې د غړونو پټې لری او د ژبې د عضلې او شونډو په مرسته سره غړونه جوړوي که د ژبې مرکز ته په لوی دماغ کې تاوان او ټکان ورسېږي نو بیا په ژبه کې هم خنډ پېښېږي او ژبه نښلي او یا د خبرو څخه بالکل پریوزي او سړي ګونګیږي که څه هم د تالو د غړ پټې ئې جوړې وي دا سې هم کیدلی شي چې د ژبې مرکز په لوی دماغ کې جوړ وی خو د تالو دغړ پټې خرابې شوې وي په دې حالت کې هم په خبرو کې خنډ راځي دانسانانو د تالو د غړونو په پټیو کې د پرتو غړونوشمیر زیات او پراخه دی او مختلف ډول غړونه جوړولی شي، خو د ژووو (حیواناتو) د تالو د غړونو شمیر ډیر کم دی او یوازی څو محدود غړونه کولی شي. ددی پورتنیو ټکو څخه دا نتیجه په لاس راځي چې د انسان ژبه د غړونو د شمیر(د کمیت) له پلوه بډای او بشپړه ده او د ژوو بیا نیمګړې اوغریبه ده .په دومره اندازه سره ژبه دانسان او ژوي د توپیر نښه ګڼل کیدلی شي چې انسان په ډېره پیمانه او ژوي په لږه پېمانه د خبرو کولو توان لري. دغـړ ژبه یا ګړیدنه د وزن له مخې په څلورو برخو کې جوړه شوې ده چې هره ټیټه برخه ئې د خپلې جګې برخې ځانګه ده.

5Dž: ګړد ګړیدنې تر ټولو کوچنۍ برخه ده پښتانه وائې چې پلانکی سړی ما ته ګړ هم نه شي کولی. یانې هیڅ راته ویلی نه شي. رښتیا چې ګړ ځانته او ګوښې هیڅ دی او هیڅ مانا لرلی نه شي خو ګړونه که په یوه ټاکلي ګړندیوالی (سرعت) یو د بل پسې راشي نو بیا غړ جوړوي.
د ګړونو مجموعی ته چې د غړ په ټاکلي ګړند یوالي (سرعت) سره نه وي غورریدنه وایې چې د ژبې مخکنۍ بڼه ده.

3په (سیلاب): څپه کم نا کمه د دوه ګړونو څخه د ټاکلي ګړندیوالی په بنسټ جوړ شوی غړ دی لکه غر، کب، ور او داسې نور... د څپې (سیلاب) څخه د شعر د وزن د اندازه کولو له پاره هم کار اخستل کېږي.

نومونه یا ویي (لفضونه): نومونه یا ویي د یو یا څو سیلابو څخه جوړ شوي غړونه دي.

جملی: جملې د څو نومونو یا لفظونو څخه جوړ شوي غړونه دي.

د ژبې مینڅ ته راتDŽ: د ژبې مینځ ته راتګ د انګلیسي پوهان اویلنیګ (Aveling) او د الماني (جرمني) پوهان اخ (Ach) د نومونو یا ګړنې (اصطلاح) د جوړولو د تجربو په مرسته انځورکیدلی شي.

داویلنیDŽ او اخ تجربی: ددې تجروبو موضوع هغه لړۍ ده په کومه کې چې یو بې مانا لفظ یوه مانا پیدا کړه یانې د یو شي (څیز) نوم وګرزیده. اویلنیګ (Aveling) بې مانا ویي (لفظونه) د انځورونو او شیانو سره وښلول او خپلو زده کوونکو ته ئې څو ځله وښودل په پای کې دغه بې مانا ویي (لفظونه) د دغه شیانو او انځورونو (رسمونو) نومونه وګرزیدل او مانا ئې پیدا کړه اخ (Ach) هم په همدې ډول د هند سوي جسمونو څخه کار واخست.
ده د پېړو کاغذونو نه مربع، استوانه او مخروط جوړ کړ چې مختلف لوي والی او وزن یې درلود. یوه غټه او درنه مربع یوه غټه او سپکه مربع ، یوه وړوکې او درنه مربع، یوه وړوکې او سپکه مربع یانې څلور ډوله مربع ګانې جوړې کړې.
همدغه شان څلور ډوله استوانی او مخروطونه ئې هم جوړ کړل بیا ئې په ټولو غټو او درنو جسمونو، غټو او سپکو جسمونو، په کوچنیو او درنو جسمونو، په کوچنیو او سپکو جسمونو د بی مانا ویي (لفظونه) ونښلول د تجربی کسان مجبور و چې هر یو جسم په لاس کې جګ کړي او ور پوری نښلول شوی بی مانا (لفظ) ولولي بیا دغه جسمونو څخه نښلول شوي ویي (لفظونه) لرې کېدل او جسمونه بیا د میز په سر ایښودل کېدل او د تجربو د کسانو څخه د دې غوښتنه کېدله چې یو ټاکلی جسم وګوري په دی لړ کې څرګنده شوه چې دغه ویي (لفظونه) چې پخوا بې مانا ؤ اوس مانا پېدا کړې ده او نومونه ګرزیدلي دي(Rohracher,1965).
د اخ (Ach) ددې تجربې څخه جوتېږي چې بې مانا ویي (لفظونه) یا غږونه مانا پېدا کوي کله چې د یوه شي پورې وتړل شي. ددې تجربو په پایله (نتیجه) کې سړی ویلی شي چې انسان د ژوو (حیواناتو) په پرتله د ډېرو او مختلفو غږونو توان لري خو دې غږونو په لومړې سر کې هیڅ مانا نه ورکوله خو کله چې د یو شي د ستاینو (صفتونو) پورې وتړل شو نو بیا ئې مانا پېدا کړه دا ترنه د رایادیو د قانونو (Assoziationgesetze) په بنسټ کېږي چې د زده کړې د نظریې الف با ګڼل کېږي دا قانونونه لومړی ارستو (Aristoteles) را په ګوته کړل چې وروسته ئې پراختیا و مونده چې مهم ئې دا دي.

د ځای او دوخت پیوستون قانون : که چیرته سړی دوه یا زیات شیان په یوه وخت او یا یوه ځای کې ویني نو کله چې د دغه شیانو څخه یو رایاد شي نو بل ئې هم رایادېږي.

د ورته والي قانون : که چیرته دوه شیان یو بل ته ورته وي د یوه را یادېدل ډېر وخت د بل د رایا دېدو سبب کېږي.

د سمت او برخې قانون : کله چې د یوه شي برخه رایاده شي نو ټول سمت ئې رایادېږي.

د تضاد قانون: کله چې د تضاد یو اړخ رایاد شي نو ډیر وخت ئې بل اړخ هم رایادېږي. د غږ د ژبې په مینځ ته راتګ کې د ځای او د وخت د پیوستون قانون کره رول لوبوي یانې ددې قانون په مرسته سره انسانانو بېل بېل بې مانا غږونه د بېلو بېلو شیانو سره ونښلول مانا ئې پېدا کړه او نومونه وګرزېدل چې په نتیجه کې ئې ژبه مینځ ته راغله.

د بېلو بېلو ژبو مينU ته راتDŽ : د بېلو بېلو ژبو مینځ ته راتګ د یوه شي (څیز) سره د ډېرو غږونو د یو ځای کولو او جوړه کولو څخه بل شي نه دی یانې د همدغه یو شي (څیز) سره بېل بېل غږونه ننښلول کېږي چې ټول ئې یو شانته مانا پیدا کوي. د مثال په توګه کله چې یو پښتون یو بوټې لیدلی دی نو د ونې غږ ئې ورسره جوړه کړی دی. په همدغه شان جرمنیان بیا د همدغه بوټي سره د باوم (Baum) او انګرېزانو د ټري (Tree) غږ جوړه کړی دی. کله چې یو پښتون د ونې نوم واوري نو د ونې بوټی ئې په یاد راځي همدا خبره د جرمنیانو د پاره چې د باوم (Baum) او د انګریزانو د پاره چې د ټری (Tree) غږ واوري اعتبار لري. تر هغه وخته چې یو انګرېز په دې پوه نه شي چې پښتانه ټري (Tree) ته ونه وایې نو د ونې غږ د انګریز د پاره بې مانا دی. همدغه د ټري (Tree) غږ د یوه پښتون د پاره بې مانا دی تر هغه پورې چې په دې پوه نه وي چې انګرېزان ئې ونې ته وایې.

لنډه دا چې د یوه شي سره د بېلو بېلو سېمو د انسانانو له خوا دبېلو بېلو غږونو یو ځای کول مونږ ته د بېلو بېلو ژبو مینځ ته راتګ راپه ګوته کوي. دلته دا پوښتنه راپیدا کېږي چې په یوه ژبه کې هم ځنی داسې شیان شته دی چې بېل بېل غږونه ورپورې تړلي وي یانې مختلف نومونه لري خو یوه مانا ورکوي لکه ګټه ، تېګه، ډبره او یا دروازه ، ور، دړه ، تمبه او داسې نور...

ددی پوښتنې په ځواب کې سړی ویلی شي چې په یوه شي پورې د بېلو بېلو غږونو تړل د چم ګاونډ او چاپیریال د مختلفوالي محصول دی. کله چې د یو شمیر وګړو چاپیریال د نورو څخه بېل وي او دبلی سېمې د وګړو سره ئې تماس او اړیکی نه وي نو بیا دغلته ځانته ژبه مینځ ته راځي او که د نورو سېمو د وګړو سره ئې تماس او اړیکې وي نو بیا په دغه سېمه کې ځانته ژبه مینځ ته نه راځي بلکې یوازې د ځینو شیانو د پاره خپل نومونه لري.

که د ټولنې لرغوني تاریخ ته ځیر شو نو وبه وینو چې په لومړي سر کې انسانان د وینې د خپلوۍ په بنیاد ډلې په ګوښو ، ګوښو سېمو کې به داسې ځایونو او رغو کې اوسیدل چې اوبه به ئې لرلې او په دې توګه ئې خپلې بنسټي اړتیاوې پوره کولې خو کله چې به په یوه سیمه کې د یوی ډلې شمیر زیات شو او یا به د کوم بل علت له کبله د دوی بنسټی اړتیاوې په بشپړه توګه پوره کیدلی نه شوې نو بیا به د شاو خوا داسې شنو ځایونو ته ترې لاړل چې له یوې خوا به ئې ددغه ځای د وګړو سره شریک تماس او راشه درشه لرله او دبلې خوا به ئې بنسټي اړتیاوې پوره وې.

کله نا کله چې به نژدی زرغونې سیمې نه وی نو لېرې سیمو ته به لاړل او د پاتې برخې سره به ئې تماس پرې کړ شو. کله نا کله به د زرغونې سیمې د نیولو له پاره د وینې یوې ډلې د وینې په بله ډله وګړو یرغلونه هم کول. زموږ پښتنو لپاره دا لومړی خبره اعتبار لري چې یو بل ته نژدې په مختلفو درو کې خپاره او میشته شوي دي چې یو پیدا ښتي جغرافیایي وحدت دی او یو له بل سره ئې تماس او اړیکې ساتل شوي دي. له دې کبله په بېلو بېلو درو کې بېلې بېلې ژبې مینځ ته نه دي راغلي خو د ځینو شیانو سره مختلف غږونه تړل شوي دي او په دې توګه د یوه شي لپاره دوه او یا زیات نومونه مینځ ته راغلي دي خو د تاریخ په اوږدو کې د پښتنو د بېلو بېلو ټبرونو په مینځ کې د تګ راتګ د وسایلو د ښه کیدلو له کبله اړیکې او تماس لاپسې غښتلی شوی دی او په دی ترځ کې د یوه شي له پاره ډیر نومونه چې د پښتنو په بېلو بېلو درو کې پیدا شوي دي ټولو پښتنو زده کړي دي او یو د بل په خبرو ښه پوهیږي. ګټه، ډبره او تیږه ټول پښتانه پېژني، چې د یو شي (څیز) نوم دی. اوس به دی خبرې ته راشو چې د بېلو بېلو شیانو پورې چې یو د بل سره ورته والی او یا اړیکې ولري یو غږ هم تړل کېدلی شي چې په دی حالت کې ټولیز (عمومي) نوم جوړېږي. د بیلګې په توګه « ونه » چې د زیات شمیر بوټو نوم دی لکه خوبانی ، بټنګ، ناشپاتی، الوچه، توت، غوز او داسې نور...

لنډه دا چې د ډیرو شیانو سره یو غږ او ډیر غږونه د یوه شي سره تړل کیدلی شي. خو څنګه چې د انسان ژبه د زده کړې په لړی (سلسله) ولاړه ده او زده کړه تل د اسان څیز څخه د پیچلې خوا ته وي نو داسې اټکل سړی کولی شي چې زیات شمیر یو څپیز (یو سیلابه) او یا دوه څپیزه نومونه په ژبه کې لومړی او ډیر څپیزه نومونه او جملې وروسته منځ ته راغلي دي. همدغسې ټولیز (عمومي) نومونه لکه ژوی (حیوان) لومړی او د بېلو بېلو ژوو نومونه لکه پړانګ، ګیدړ، زمری، غویی او داسې نور... بیا ورسته منځ ته راغلي بریښي.

دا هم پکار ده چې وویل شي چې انسان د ډیرو او مختلفو غږونو توان لري نسبت هغې ته چې په یوه ژبه کې پکاریږي. همدا سبب دی چې انسان د ډیرو ژبو د زده کړې توان لري او د نورو ژبو غږونه هم وښکدلی او یادولې شي. د ځینو لرغونو ژبو لکه اندوګرمان (Indogerman) او سېمېټ (Semit) ژبو پېدا ښت د میلاد څخه دری یا څلور زره کاله د مخه اټکل کیږي د هغه ژبو چې پخوا پرې یو ځل خبرې کېدلې او د هغه ژبو چې اوس پرې هم خبرې کېږي شمیر د پنځه ویشت زرو (۲۵۰۰۰) څخه تر پنځه دیرشت زره (۳۵۰۰۰) پورې رسېږي (Mayer;1980,BD7) .

بې غږه ژبه یا د جسماني اشارو او حرکتونو ژبه

داسې برېښي چې دا ژبه د انساني ژبې لومړنۍ او پخوانۍ څېره ده ځکه کله چې دوه کسان د یو بل په خبرو نه پوهېږي نو د جسماني اشارو څخه کار اخلي چې یو بل په خپل فکر، اراده او احساساتو پوه کړي. کیدای شي چې انسانانو تر ټولو لومړۍ ددې ژبې څخه کار اخسته خو څنګه چې د جسماني اشارو او حرکتو نو شمیر لکه د ژوو د غړونو په شان کم دي نو ژبې ددې بنې ارزښت او اهمیت ئې راټیټ کړی دی که څه هم نن ورځ په صنعتي هیوادونو کې د کڼو او ګونګیانو لپاره د جسماني اشاروو یوه اندازه بشپړه ژبه شته دی.

د ليک ژبه

د ليک ژبه د غږيدو د ژبې څخه وروسته منځ ته راغلې ده. د ليک د ژبې تر ټولو پخوانۍ بڼه انځوري ليک دی چې د ميلاد څخه لس زره کاله د مخه اټکل کېږي په دې ليک کې د ټا کلي ويي (لغات) له پاره يو ټاکلی انځور (تصوير) و. بيا ورسته انځور د ويي (لغات) د مانا څخه ناپېلی شو او د ويي د څپو (سيلابونو) پورې وتړل شو يانې د ويي (لغات) هر سيلاب ته يو انځور (تصوير) ونيول شو. په دې توګه د سيلابونو يو سيستم منځ ته راغی. ددې ګټه دا وه چې هماغه يو انځور به په مختلفو وييو (لفظونو) کې استعماليده چې يو شانته سيلاب به ئې درلود. د دې ډول انځوري ليکونو بېلګې سوميری (Sumere) ليک دی چې له ميلاد څخه دری نيم زره کاله د مخه اټکل کيږي، د مصر هيروغليفي (Hieroglyphe) ليک چې له ميلاد څخه دوه زره نهه سوه کاله د مخه اټکل کېږي، مېخي ليک، پونيخي (Phonizie) ليک او چيني ليک دی.
د تورو (حروفو) ليک له ميلاد څخه زر کاله د مخه دانځوري ليکونو د ودې په نتيجه کې منځ ته راغلی چې يو ډول د ګړونو سيستم دی يانې هر ګړ ته چې د سيلاب يوه برخه ده يو توری نيول شوی دی بيا دغه ليک ايټالويانو واخست اونوره وده ئې ورکړه اولاتيني ليک ترې منځ ته راغی چې نن ورځ يو زيات شمير هيوادونو په لږ تغير سره خپل ګرزولي دي يانې د هغه ګړونو له پاره چې د لاتيني ژبې په تورو کې نه و خپل توري ئې جوړ کړي يو يا دوه يا زيات توري ئې د يوه ګړ له پاره نيولي دي(Duden, Bd3, 1962).
لنډه دا چې هره يوه د غږ ژبه د ټاکلي شمير ګړونو څخه کار اخلي چې د غږ تر ټولو کوچنۍ برخه ده نو د ليک د ژبې لپاره هم همدغه «ګړ» تاداو ګرزول شويدی. د ليک ژبې د ودې په نتيجه کې د هر يو ګړ له پاره يو توری (حروف) نيول شويدې په دی توګه د غږ ژبه د ليک په ژبه اړول شوې ده او د ليک ژبه بيرته په غږ ژبه اړول کيدلي شي. په نړۍ کې اوس هم داسې ژبې شته چې خبرې پرې کيږي خو لا د ليک ژبې نه دی ګرزيدلي لکه په بره پښتونخوا کې نورستاني ژبه خو په صنعتي هيوادونو کې د ړندو له پاره هم يو خاص ډول ليک شته دی چې ړانده ئې په ليک د ګوتو ګرزولو په واسطه لوستلي شي.

لاسي ليک او سړيتوب (Personality)

يوازې د غږ ژبه د ساوالو (روحي) لړونو سره اړيکي نه لري بلکې د ليک ژبه هم د ليک مانا په ښودنه (Graphology) کې (د ليک چې په لاس ليکل شوی وي) د ټاکلو نښو نښانو له لياري د سړيتوب (Personality) ټاکلي لړونه راپه ګوته کوي. ددغه نښونښانو ځينې مهمې دا دي.

کوچنی او غT لیک: کوچنی لیک د بې ډاډۍ ، د احتیاط ، د کموالي د احساس، د شوموالي او په ځان باندې د باور نه لرلو مانا ورکوي. غټ لیک بیا د بیدارۍ ، سخیتوب، لری لید او په ځان د باور مانا لري.

نرم او ّلاینDŽ لیک: د لیک د ټینګوالي او نرم والي د معلومولو اسانه لاره دا ده چې ټینګ لیک د عادی کاغذ شاته خاپونه پریږدي او دلیک کرښی او خاپونه د لیک د پاڼې تر شا ښکاري ، نرم لیکل شوې لیک بیا د کاغذ تر شا خاپونه نه پریږدي. ټینګ لیک د ډیرې انژرۍ، ژوندیتوب او کلکی ارادې او خپلې ارادې ته د عمل د جامو اغوستلو د توان مانا لري نرم لیک د احتیاط، نرمۍ او غاړې ایښودلو (تسلمېدلو) مانا لري.

کو5اونیغ لیک: ښي اړخ ته د لیک کوږوالي بهرنیز خویه (ExtrovertiertenTyp) انسان مانا لري او کیڼې خواته د لیک کوږوالې د ننیز خویه (Introvertierten Typ) انسان موږ ته راپه ګوته کوي. نېغ لیک چې نه ښي اړخ ته کوږ وي او نه کیڼ اړخ ته کوږ وي او سیخ پور ته ولاړ وي د دننیز او بهرنیز خویه (Ambiaqual) انسان ښښه ده. بهرنیز خویه (Extrovertieten Typ) د بهر و خواته میلان لري،ټولنیز او ډله ایزوي یانې د ډلې او د وګړو سره تماس ئې خوښېږي او دټولنې سره د سمون توان لري او ژر د اغیزېې لاندې راتللې شي.

د ننیز خویه (Introvertierten) انسان بیا د دننه خواته میلان لري. ګوښه ایز، ځانګړی او خود پرسته وي او د تخیل (Phantasie) له پلوه غښتلی او بډای وي د ننیز او بهرنیز خویه (Ambiaqual)انسان بیا هم ګوښه ایز او هم ټولنیز وي. ددې ډول انسانانو توازن او انډول برابر وي (Koch,1957, Graser,1970) .

دلته په کار دي چې دا هم وویل شي چې د لیک مانا د ښودنې (ګرافولوژي) دغه دوه لومړۍ ښښې (کوچنی او غټ لیک ، نرم او ټینګ لیک) د پښتو پر لاس لیکل شوي لیک لپاره پوره اعتبار لري خو دغه دریمه ښښه (کوږ او نېغ لیک) څیړنې ته اړتیا لري ځکه چې د پښتو لیک د ښي څخه د کیڼ خواته لیکل کېږي او د لیک مانا د ښودنې (ګرافولوژي) څیړنې د اروپایي هیوادونو په لاس لیکونو چې د کیڼې څخه ښی خواته لیکل کېږي شوي دي . که څه هم دا واقعیت د څیړنې د اړتیا لپاره خبرې نه کوي چې اکثره انسانان په ښي لاس لیکل کوي او هم ئې د ژبې مرکز د دماغ یا مغزو په کیڼه خوا کې دی او په دې برخه کې د مختلفو هیوادونو د وګړو په منځ کې توپیر نه شته دی.

د سور او تال یا موسيقي ژبه

موسيقي هم د ژبې يوه بڼه ده. دا ژبه د « سور» او « تال» (Rhythm) څخه جوړه شوې ده. « سور» د برابروالي مانا لري د بيلګې په توګه کله چې د سيتار د پنځو تارونو غږونه يو له بل سره برابر شي نو مونږ وايو چې « سور » شو. د سور د لفظ پوله يوازې د موسيقي په الو پورې تنګه نه ده بلکې په نورو نښتونونو کې همه يکارول کېږي لکه دا سړی بې سوره دی. هنرمندان او فنکاران د موسيقي د ژبې سره کلک اړيکي لري او د موسيقي په يوه يا مختلفو الو يو له بل سره په سور کې مختلف تالونه غږولې شي. په لويديز والو ټولنو کې د موسيقي د زده کړې لپاره يو ډول انځورونه شته دی چې د نوټ په نامه يادېږي خو په پښتني ټولنه کې د موسيقي د غږولو لپاره د نوټ کوم سيستم نه شته دي. په عنعنوي توګه د رباعي، غزل، لوبی، داستان، چاربيتې، بګتۍ او دا سې نورو تالونو تر مينځ توپير کېږي او د هنرمندانو د يو کول څخه بل کول ته رسول کېږي ځيني هنر مندان د موسيقي د الو د غږولو سربيره خپله سندرې هم وايي چې د سندرغاړو په نامه يادېږي. ځيني نور بيا خپله شاعران هم دي چې د مجلسي شاعرانو په نوم يادېږي دوی د خپل دې توان څخه د موسيقي د ودې او پراختيا له پاره کار اخلي. د پخوانيو سندغاړو ډېره کې نالوستي کسان و او سندرې به ئې په يادو يادولې خو د اوسني هنرمندانو ډيره کې لوست او ليک کولې شي او ځينو ئې لوړی زده کړې هم کړي دي . دوی په عنعنوي راپاتې شوو تالونو قناعت نه کوي نوي تالونه جوړوي او يا د نورو ژبو د موسيقی تالونه د خپلې ژبې په قالب کې راولي او په دې ډول د موسيقي ژبې ته نوي رنګ او خوند ورکوي او پراخوي ئې. په پښتو کې د هندي تال د رواجولو په پلرونو کې استاد رحيم غمزده شميرل کېږي چې خپله شاعر اود لوړ تخيل څښتن دی. ځيني نور هنرمندان چې د لوړو زده کړو خاوندان دي عنعنوي تالونه په نوي ډول سمبالوي. په دې ډله هنرمندانو کې استاد يار محمد عليزی راځي چې د پوهنتون استاد دی د ده دزيات شمير نوښتونو په ډګر کې د غزلونو د اميل يا ځنځير نوښت خورا خوندور دی.

دلته دی د يو شمير غزلونو څخه چې يو هومره څپې (سيلابونه) لري او د مفهوم او مانا له پلوه يو بل ته نژدې وي اميلونه يا ځنځيرونه جوړوي اوپه موسيقي کې ئې د داستان په بڼه کې وړاندې کوي. د غزلونو د دې داستان ارزښت ئې په دې کې پروت دی چې که يوه برخه ئې څوک وانه وري نو د بلې برخې سره اړيکې نه ستونزمن کېږي او د پاتې برخې څخه چې نوی غزل وي پوره خوند اخستلې شي. موسيقي د پښتنو په حجرو او ديرو کې لويه شوې او د پښتني کولتور برخه ده د حجرې مجلس پښتنو مشرانو نه يوازې پاللې بلکې خپله ئې هم کله نا کله رباب يا سيتار غږولې دې.

د حجرى د موسيقۍ په برخه کې ښاغلي رضوان منور او ښاغلي شا ځوان منور نوي تالونه رايستلي دي او دا موسيقي ئې لاپسې خوندوره او رنګينه کړې. د پښتو د موسيقي بابا [۱] استاد خيال محمد او ښاغلي هدايت الله د غزل موسيقي ته ژوند وربښلې دې.
ښاغلي ماسټر علي حيدر ګڼ شمير نوي تالونه په پښتو موسيقي کې ايجاد کړي دي ښاغلي ګلزار عالم، ښاغلي سيدا ګل مينا ،ميرمن هما ، ميرمن کشور سلطان، ښاغلي سردارعلی ټکر ا و ښاغلي رسول باچا په موسيقي کې د بېلو بېلو تالونو نوښتګر دی.
د نوښتګرو هنرمندانو کړی غښه ده چې د ټولو نومونه يادول ئې ځانته کتاب غواړي لنډه دا چې د پښتو په موسيقي کې نه يوازې نوي تالونه زيات شوي دي بلکې د الو شمير پکې هم زيات شوې دی چې دا ئې د ودی او پرمختګ ښه ده موسيقي د ساوالو (نفسي، روحي) لړونو سره اړيکي لري نو ځکه ويل کيږي چې موسيقي د روح غزا ده. موسيقي ټولنيز پوهنيز ارزښت هم لري د بيلګې په توګه په ساپوهنه کې د موسيقي څخه د ځينو ساوالو (نفسي او روحي) ناروغيو د درمل د لاري په توګه کار اخستل کيږي چې دلته زمونږ د خبرو موضوع نه ده. لنډه دا چې موسيقي د ژوند د ډيرو اړخونو سره اړيکې لري او بې له موسيقي ټولنه ګوډه او ژوند نيمګړي دی.

---

[۱] دا نوم د پښتنو ټولنيز ولسوليز ګوند (پښتون سوشل ډيموکراټيک پارټۍ) له خوا په جرمني کې پر کال ۱۹۹۲ ورکړل شوې دې.

معياري ژبه او پوهنيزه ژبه

ژبه ټولنيز ملکيت دی چې يو عام اړخ او څو خاص اړخونه لري.

د ژبې عام ا2خ: د ژبې عام اړخ د هغه وييو (لغاتونو يا لفظونو) څخه جوړ شوی چې د ټولنې عام وګړي پرې ګړيږي او پوهيږي لکه سترګې، سپوږمۍ، بنګړي، ژمی او داسې نور. د ژبې عام اړخ ته معياري ژبه هم وايي چې د ويي (لغتونو) پانګه يا زيرمه (ذخيره) ئې زياته ده چې د ژبې د ګرامري قاعدو خاکه جوړوي.

د ژبې خاص ا2خونه: هره پوهنه د خپلو ربړو د حل لپاره يو شمير وييی (لغاتونه) پکار وي د بېلګې په توګه فزيک پوهنه، د کيميا پوهنه د خپلو ربړو د حل لپاره د ژبې د عام اړخ د وييو سربيره يو شمير خاصو وييو (لغاتونو) ته اړتيا لري چې د ژبې خاص اړخ جوړوي. د ژبې دا خاص اړخ د ژبې د عام اړخ د مرستې په پرته نيمګړي او کار نه ورکوي. په نورو تورو سره د ژبې خاص اړخ لږ شمير ويي پانګه لري چې بې د عام اړخ د وييو (لغاتونو) د پانګې او ګرامري قاعدو د مرستې ګوډ او شل او د کاره لويدلي دي. مسلکي پوهنيزي ژبې د ژبې د عام او خاص اړخ ټولګه ده.

لهجې: زمونږ په ژبه پښتو کې درې لهجې په نظر راځي چې يوه لهجه ئې قندهارۍ، بله پېښورۍ او دريمه ئې د پکتيا لهجه ده چې په دې لهجه کې «الف» په «و» بدلوي او «و» په «ئې» بدلوي. د پکتيا لهجه عامه شوې نه ده خو قندهارۍ او پېښورۍ لهجې عامې شوي دي او د پښتو په ليک دود کې هم ورته پام کېږي او توري ورته ټاکل شوي. دا توي د دوه غږه تورو په نامه ياديږي چې يو غږ ئې د پېښورۍ لهجې پورې او بل غږ ئې د قندهارۍ لهجې پورې اړه لري. د بيلګې په توګه د «ښ» توری هم «ش» او هم «خ» ويل (تلفظ) کيږي. له دې کبله د پېښورۍ لهجې پختون چې په قندهارۍ لهجه کې پشتون ويل کيږي په «ښ» يانې پښتون ليکل کېږي چې په قندهارۍ لهجه «ش» او په پېښورۍ لهجه کې «خ» تلفظ کيږي همدغسې په ږيره چې قندهارۍ لهجه کې ژيره ورته ويل کيږي ږيره ليکل کيږي. د دوه غږه تورو لپاره په نورو ژبو په تېره بيا په انګليسي (انګريزی) ژبه کې کوم عام منل شوي ليک دود نه شته او سرې نه پوهېږي چې پښتون څنګه په انګليسي ژبه وليکي دا به په راتلونکې کې د ژبپوهانو دنده وي خو ښه به دا وي چې زمونږ د پښتو ژبپوهان په دې برخه کې کوم نوی توری غوره نه کړي او موجوده تورور څخه په ترکيبي ډول کار واخلي څکه که نوي توري غوره شي.

نو د هغې د ليکلو لپاره به نوي ماشينونه ضروري و ترکيبي توري به لږ ځای ډير ونيسي خو د نويو ماشينونو د جوړولو ضرورت به نه وي او سړی به د موجوده ماشينونو څخه کار اخستلې شي. پخپله په انگليسي ژبه کې هم د ترکيبي لارې څخه کار اخستل شوې دې د بيلگې په توگه د « ش » له پاره دوه توري (Sh) همدغسې په جرمني ژبه کې هم دا اصول چليږي د « ش » لپاره (Sch) درې توری نيول شويدي.

ادبي ژبه

مونږ د ادب د پیژندنو (تعریفونو) په دریاب کې ځان نه غوپه کوو او په دې باندې بسیا کوو چې د ادب لفظ په پښتو کې د عوامو په ژبه کې د روزنې او اخلاق په مانا سره کارول کیږي. د بیلګې په توګه: دا هلک بې ادبه دی. یانې دا هلک روزل شوې نه دی یا بد اخلاقه دی.
خوشحال خان بابا (۱۶۴۳ ـ ۱۷۲۱ ع) هم د ادب لفظ د روزنې او اخلاقو په مانا سره کاره وي چې وايي:

ادب دا دی چې اوبه ځښې
په درې دمه به ئې ته څښې
چې ئې نوش په یوه دم دی
هغه اوښ دی نه ادم دی
(ارمغان خوشحال، بې کاله مخ ۹۱۲)

حمید بابا هم همدا خبره پخوي چې وايي:

په زړه مهر په خوله قهر ځوی ته بویه
څه ښه وايي چیرته د ب هلته ادب
(عبدالحمید مومند دیوان ۱۹۸۳)

خو ادبي ژبه لکه د پوهنیزې ژبې په شان ځانته ویي پانګه (د لفظونو زیرمه) نه لري بلکې هغه ژبې ته ویل کیږی چې د ژبې ویي (لفظونه) په کې په نوي نښتون کې استعمال شوي وي. د رحمت شاه سائل دا شعر د ویي (لفظونو ، نومونو) د نوي نښتون بیلګه ده:

ګرانه پیښوره زه ګونګی نه یم خو څه وکړم
هیڅ ویلې نه شم چې د وس ژبه مې غوځه ده
(رحمت شاه سائل: د ښایستونو د پسرلي بادونه، پېښور دوهم چاپ ۱۹۹۵ ع)

رحمت شاه سائل په دی شعر کې وس ته ژبه ورکوي او وايي چې د وس ژبه مې غوځه ده. په دې توګه سره وس ژبه پیدا کوي چې د وخت په تیریدولو سره عامیږي.

په لنډو تورو سره ادبي ژبه نوښتی (Creativ) ژبه ده خو دا نوښت (Creation) بايد ه دی چې د سم سوچ (منطق) د اصولو سره برابر وي ياني د وييو (لغاتونو يا نومونو) د منل شوو مانا وو سره ټکر ونه خوري د بېلګې په توګه که څوک ووايي چې پيالی ليونۍ شوې نو دا هر چا ته پته ده چې پيالی دا خاصيت نه لري او نه ليونۍ کيږي نو دې ډول نوښت ته اړتيا نه ليدل کيږي او ارزښت نه لري هر څومره چې يوه نوښت ته اړتيا (ضرورت) وي هغومره ئې ارزښت زيات وي ادبي ژبه يوه منظمه برخه هم لري چې د وييو (لفظونو) غږونه پکې دوزن (تال) او قافې په بنسټ په مختلفو بڼو کې تنظيم شوي وي او يو نظم لري چې د شعر په نامه يادېږي. رحمت شاه سائل ئې د لفظونو تصوير ګڼي « هغه تصوير چې ځان هم په کې ښکاری، قام او وطن هم ، قام او د وطن ثقافت او تاريخ هم په کې ښکاري»

(سائل په پايکوب ۱۹۹۳) مونږ د سائل دا خبره د ساپوهنې په رڼا کې پخوو او د شعر او شاعر اړيکې څېړو. لومړی د شاعر سړيتوب (Personality) انځوروو.

شعر او شاعر: که دانسان ژوند ته ځير شو نو وبه وينو چې د ژوند په مختلفو پړاونو کې مختلفې اړتياوې مينځ ته راځي خو يوازې هغه اړتياوې سرته رسېږي چې د ټولنې دود، دستور او قوانيونو سره په کومه کې چې سړی ژوند کوي برابر ې وي. هغه اړتيا وې چې د ټولنی د دود، دستور او قوانينو سره سمون نه خوري د ټولنې له خوا غندل کېږي او پوره کيدل ئې منع او په سزا رسيږي له دې کبله د دغه اړتيا د پوره کولو هيلې (لاشعور) کې ځای نيسي او پټېږي کومې چې سړي ته ډيرې ګرانې وي او مينه ورسره لري نو د سرته رسيدلو هڅه د لاسه نه ورکوي د لاشعور څخه تخيل ته ځي چې غېرې رښتياني (حقيقي) نړۍ پورې تړلې دي او رښتياني (حقيقي) نړۍ په شان پکې دا هيلې په سزا نه رسيږي. په تخيل کې ددې هيلو د سرته رسيدلو هڅه کېږي. تخيل د سرته نارسېدلو او شړل شوو هيلو او ارزوګانو کور دی او همدا د تخيل محرکه قوه هم ده. کله چې د مينې په بدرګه کې چې د ښکلا مور ده احساسات او جذبات چې د حقيقي نړۍ پورې اړه لري د تخيل سره يو ځای شي نو سرته نارسېدلې هيلې رښتياني نړۍ (حقيقي نړۍ) ته ببرته لاره پيدا کړي.

څه وخت چې د ننې يا بهرني علتونو له کبله د سړي احساسات او جذبات راوپارېږي نو بيا د سزا څخه دومره نه ډارېږي او جرئت ئې زياتېږي.

ملي شاعر ملنګ جان هم دا خبره تائيدوي:

حق به وايم سمد ستي که وژل کېږم
جـذ بات د شاعرۍ دي نه ويرېږم
(د ملنګ جان: خوږې نغمې، پښتو ټولنه، کابل ۱۹۶۹ ع).

شاعران همدا خلک دي چې د خپلو راپارېدلو احساساتو او جذباتو په واسطه د مينې په زور سره خپلې سرته نارسېدلې هيلې، ارزوګانې او ارمانونه د تخيل څخه راخلي او د الفاظو په نوي نظم کې ئې ټولنې يانې رښتيانی نړۍ (حقيقي نړۍ) ته په داسي بڼه کې وړاندې کوي چې له يوې خوا په سزا ونه رسېږي او له بلې خوا ئې هيلې د عمل جامې واغوندي. د پورتنو ټکو څخه راپه ګوته کېږي چې د شعر او د شاعر تر مينځ اړيکې شته دي. په شعر کې د شاعر سرته نارسېدلې هيلې، ارزوګانې او ارمانونه پراته دي. ددې ارمانونو او ارزوګانو په بنسټ چې د شاعر د ژوند د مختلفو پړاوونو محصول دي د شعر موضوع هم ټاکل کېږي هر شعر يو موضوع لري چې د شاعر د سړيتوب (خاصيت) لړونه پکې ليدل کېږي. « شعر د شعر د پاره » په دې حالت کې خپله شعر موضوع جوړوي لنډه دا چې سړی د سائل دا خبره تائيدولی شي چې شعر د لفظونو تصوير يا انځور دی چې هم په کې شاعر ځان او هم جهان ويني شاعر پخپل شعر کې د يو چا يا څه شي سره ځان ورته او مشابه کوي او يو يا ډېر رولونه لوبوي لکه د ګل، بلبل، تندر ، ناصح، تماشه کوونکی، د يوې ډلې د غړي يا د کومې ايډيالولوژۍ د نماينده، د يوې ډلې د مشر يا مبلغ او داسې نور رولونه لوبوي په شعر کې د شاعر د رول د راسپړيدلو په واسطه د شاعر د سړيتوب (Personality) او هم د هغه د جهان په هکله مالومات لاس ته راتللي شي . د بېلګې په توګه د يوې ډلې د مشر يا غړي او که صرف د کتونکې او تماشه کوونکې رول لوبوي. زيګمونډ فرايډ (Sigmund Freud) وايي چې هر څومره که سړی د شعر په فن کې مالومات ولري شاعر کيدلی نه شي (Freud, 1963).

شاعري يو پيدا ښتي استعداد دی شاعران هم د احساساتو او جذباتو له مخې او هم د سرته د نارسېدلو هيلو او ارزوګانو له مخې چې په شعر کې د شاعر د رول د راسپړيدلو له لارې ئې پته لګېدلی شي په ډلو ويشل کېدلی شي. عوام د احساستو له مخې مجلسي شاعران يانې هغه شاعران چې سندرې وايي په بادي او جوشي يا اتشي ويشي.

بادي هغه شاعر ته وائي چې شعر څپه پرې د باد په شان راشي او بيا پرې تېره شي يانې احساسات ئې راوپاربېږي او بيا زر مړه شي خو د جوشي يا اتشي شاعر احساسات چې راوپاربېږي زر نه مړه کيږي پرله پسې تودېږي او په جوش کې راځي. مينه، احساسات (جذبات) او تخيل د شعر د جوړولو وسيله ده چې ترکيب ئې د شعر جنسيت (څرنګوالی يا کيفيت) ټاکي، هر څومره چې په يوه شعر کې تخيل زيات کارول شوې وي هغومره پکې نوښت زيات وي. د پښتو د شعرونو مختلفې بڼې لکه غزل، داستان، بګټۍ، چاربېته او نور لفظونه د غړونو نظم په وزن او قافيه ولاړ دي.

په تېره بيا لنډۍ چې شاعر ئې معلوم نه دی او د ولسي ادب برخه ده پخپل وزن او يافيه کې هيڅ بدلون نه مني دلنډۍ لومړۍ مسرۍ نهه څپې (سيلابه) وزن لري دوهمه مسرۍ ئې ديارلس سيلابه ده او په اخر کې ئې « هـ » راځي يانې قافيه ئې په « هـ » سره ده.

که چېرته په وزن کې ئې ګوتې ووهل شي يوه څپه ئې زياته يا کمه شي او يا ئې قافيه بدله شي نو بيا ورته څوک لنډۍ ويلی نه شي. لنډۍ که د موسيقي په څپو کې راشي نو بيا د مسرۍ يا ټپې په نامه ياديږي او که د سروکي سره يو ځای شي د ټيکۍ په نامه ياديږي. په ځينو ژبو کې لکه جرمني د شعر لپاره قافيه ضروري نه ده او يوازې وزن بسيا کوي چې د هغوی د موسيقي د تال سره سور (برابر) کېدلې شي. دی ډول شعر ته ازاد نظم يا ازاد شعر وايې چې پښتو ته ئې هم سر رانه ايستلې دی دلته دا پوښتنه راپيدا کيږي چې دا ډول شعر څومره د پښتو ژبې په قالب کې راتلای شي او د پښتو د موسيقۍ د تالونو سره سور کيدلې شي. په پښتو کې خو وزن او قافيه د شعر له پاره شرط ده او که ئې ونه لري نو نيمګړی دی لکه چې يو انسان لاسونه او يا پښې ونه لري په هر ډول سره دا د ژبپوهانو کار دی چې دې ډول بې قافې کلام ته د شعر مقام ورکوي او که موزون نثر يا ادبي ټوټه ئې ګڼي.

د ژبې د توان او ودې پېمانې

د ژبې توان (ظرفيت) د ګړونو يا غړونو د شمېر يانې د تورو د شمېر له مخې او د ژبې وده د ويي پانګې (لغاتونو د پانګې) څخه چې يوه ژبه ئې لري ټاکل کيږي. هر څومره چې د يوې ژبې د ګړنو يا غړونو يانې تورو شمير زيات وي هغومره ددغې ژبې توان (ظرفيت) هم زيات وي يانې ډير غړونه پکې کارول کيږي. برخلاف هر څومره چې د يوې ژبې د تورو يا ګړونو شمير کم وي په هغومره اندازه ئې توان هم کم وي. خو دا ددې مانا نه لري چې يوه ژبه چې توان ئې زيات وي هغه دى خامخا پرمختللې وي او زياته وده ئې کړې وي. دا ددې پورې اړه لري چې يوې ژبې ته څومره کار شوى دى او څومره د وييو (لغاتونو) پانګه او ذخيره لري . يوه ژبه به ډير توان (ظرفيت) لري خو کار به ورته شوى نه وي نو دوييو پانګه (د لغتونو پانګه) به ئې کمه وي او بله ژبه به لږ توان (ظرفيت) لري خو کار به ورته ډير شوې وي او وييو پانګه (د لغاتونو پانګه) يا ذخيره به ډيره وي د بېلګې په توګه لوښى راواخلئ يو لوښى به غټ وي او ډيرې اوبه به پکې ځائيږي خو اوبه به په کې کمې وي او بل لوښى به کوچنى وي خو اوبه به په کې ډېرې وي او د غټ لوښي په پرتله به ډېرې اوبه لري . مقصد دلته دا دې چې هغه ژبه چې ډير توان (ظرفيت) لري د هغې د غړونو شمير زيات دى او کولې شي چې د خپلو غړونو څخه زيات شمير نومونه جوړ کړي او هغه ژبه چې توان (ظرفيت) ئې کم وي نو د غړونو شمير ئې کم دى. نه شي کولې چې د خپلو غړونو څخه زيات نومونه جوړ کړي مجبوره ده چې د نورو ژبو څخه نومونه يا لفظونه واخلي . په نورو تورو سره هغه ژبې چې توان (ظرفيت) ئې زيات وي هغه پخپله ځان کې د ودى زيات قابليت لري او د نورو ژبو لفظونو يا نومونو ته اړ نه وي او هغه ژبې چې توان ئې کم وى هغه پخپل ځانکې د ودې قابليت نه لري.

ژبه او پېږ‡ه (واقعيت)

ژبه د پېښې (Reality) سره اړيکې لري او د پېښې (واقعيت) د پېژند او درک قوه ده. ميک ګريټ (Mcgrath) ليکي چې « په ژبه کې شيان او مالومات په ټولګيو ويشل کيږي. زمونږ ژبه د پېښو (واقعيتونو) د پيژند وسيله ده (Mc Grath,1970) . دی زياتوي چې که چيرته په دوه ژبو کې د يوه شي (څيز) يا پېښې (Reality) له پاره يو ډول (رقم، رنګ) لفظونه وي نو بيا د شي يا پېښې (واقعيت) پېژند هم د دې دواړو ژبو د ويوونکو يو شانته دی برخلاف که بېل بېل ډول (رنګ،رقم، قسم) لفظونه وي نو بيا د شي يا پېښې (Reality) پېژند (درک) او تصور ئې هم مختلف دی. د بېلګې په توګه زمونږ په ژبه کې د واورې د ټولو بڼو (څهرو يا شکلونو) لپاره يو لفظ شته دې. د اسکيمو (Eskimo) قوم داسې يوه ژبه لري چې د واورې د مختلفو بڼو يا حالتونو تر مينځ په کې تو پير کيږي. واوره د وريدلو په حالت کې، واوره د ځمکې پر سر، واوره د کور د بام پر سر . له دې کبله د اسکيمو (Eskimo) او زمونږ د واورې پېژند او تصور مختلف دی. د شيانو او پېښو پېژند (درک) او تصور د ژبې پورې اړه لري او ژبه زده کېږي. زمونږ د شيانو او پېښو پېژند (درک) او تصور هم د ټولنيز کيدلو د برخې په توګه د زده کړې په لړۍ (پروسه) ولاړ دي (Mc Grath,1976).

د پښتو ژبه چې ډيره لرغونې ژبه ده د ډيرو پېښو (واقعيتونو) د پيژندلو اينه يا هنداره ده د پښتو ژبې په مرستې سره سړی کولې شي چې ډېرې پېښې وپيژني ما د پښتو ژبې په مرسته دا پېښه او واقعيت (Reality) وپېژنده چې د انسان په وجود کې د ساايزو پېښو دوه مرکزونه دي چې يو دماغ او بل زړه دی حال دا چې د لويديزو په ساپوهنه کې دماغ د ټول ساايزو يا نفسي توکونو مرکز ګڼل کيږي، خو که سړی د پښتو ژبې پر بنسټ د شيانو او پېښو جاج واخلې نو دماغ د عقل او فکر مرکز دی او زړه د احساساتو ، جذباتو او غوښتنو لکه زړه مې نه غواړي چې هلته لاړ شم، زړه مې خفه دی، زړه مې خوشحاله شو او داسې نور ډير څه د زړه پورې تړل کيږي. دماغ او زړه دواړه د ساايزو (نفسي، روحي) توکونو واکمن مقامونه دي خو دا دواړه مقامونه يو له بل سره تړلي دي او ګډ کار کوي.

د دماغ او زړه د دندو دا ويش د جذباتو او احساتاتو (قار، ويرې) د جسماني (فزيو لوژيکي يا طبي) بدرګو په واسطه مدلل کيدلی شي، چې د زړه د حرکاتو او کار پورې اړه لري. نه يوازې په ساپوهنه کې بلکې پخپله ژبپوهنه کې هم پښتو د زيات شمير پېښو (واقعيتونو) د پيژندنې سبب ګرځيدلی شي.

دلته الکزاندر هماګایف (۱) سره د مرکې یوه برخه راوړو چې وایي « ما په یوه مجله کې لوستي و چې د پښتون د قام د ژبې پښتو د ګرامر پر مرسته د .وید .د کتاب الفاظ چې په سانسکرت ژبه لیکل شوي دي مانا کیدلې شي.

زما له دې ژبې سره مینه پیدا شوه چې دومره پخوانۍ ده او ګرامري قاعدو ئې پر پخوانیو ژبو اغیزه کړې او اوس هم پرې ولس غږیږی او د یوه قام ژبه ده نو د ژبو په انستیتیوت کې مې زده کړه. دی زیاتوي چې پښتو ژبې ته د پاملرنې له لارې ډیرې ښې (واقعیتونه) راسپړل کیدلې شي، چې نه یوازې د پښتنو لپاره بلکې د ټولې سیمې او نړۍ له پاره ارزښت ولري» (هماګایف، ۱۹۹۶).

په پښتو ژبه کې د ښځې او نر توپیر د نورو ژبو په برتله زیات دی ښځې د ځان له پاره الفاظ په بل ډول کاروي.

د پښتو ګرامر هم ځانګړې قاعدې لري» (هماګایف، ۱۹۹۶).

---

(۱) الکزاندر هماګایف روسی دی او اوس د ازبکستان راډیو د پښتو څانګې مشر دی او په پښتو رواني خبرې کولی شي. دی په ۱۹۹۶ کال کې جرمني ته راغلې و اوما ورسره مرکه وکړه چې د ویډیو فلم ترې جوړ شوی دی، او زما سره دی دا پورتنی ټکې د دغه مرکې څخه رااخیستل شوې دی.

ژبه او سوچ (فکر، اند)

ژبه له يوې خوا د سوچ (اند ، فکر) د څرګندولو (پوهېدلو او پوهولو) وسيله ده يانې انسان په لغاتونو او لفظونو کې خپل سوچ څرګندوي او له بلې خوا فکر (اند) خپله د ژبې يوه بڼه يا څهره ده. د دې له پاره چې په دې خبره مونږ ښه پوه شو په يو مثال سره د فکر مهم اړخونه راپه ګوته کوو.

مثال: کله چې سړی په ژمي کې په حجره کې د شپې ښخ اوده وي او سهار راپاڅي او له حجرې څخه بهر راووزي او ووينې چې ژمکه لمده ده نو فکر کوي چې د شپې باران شوی دی. که دې مثال ته ځير شو، نو وبه وينو چې سړي باران پخپله نه دی ليدلې او حس کړی ئې هم نه دی، خو د ژمکې د لمدوالي په واسطه په دې پوهېږي يا خبرېږي په نورو تورو سره فکر د نا سېده (غير مستقيمې) پوهېدنې يا خبريدنې لړ (پروسه) ده چې دا د فکر يو اړخ دی. دغه ناسيده پوهېدنه يا خبريدنه د شيانو په مينځ کې د اړيکو او د ښتونونو په بنسټ ولاړه ده. تل چې باران شوي دی ژمکه ئې لمده کړې ده او دغه ښتون څخه سړی خبر دی نو ځکه وائې چې د شپې باران شوی دی دلته د فکربل اړخ راښکاره کېږي چې هغه عمومي والی دی يانې د ژمکې دلمدوالي او باران په مينځ کې ښتون عمومي خوی لري او د کوم يو خاص باران پورې د ژمکې لمدوالی تړلې نه دی. هر باران ژمکه لمده وي. په نورو تورو سره دا د دې مانا لري چې د فکر په لړ (پروسه) کې مونږ د شيانو د يوې ډلې د عمومي خاصيتونو سره مخامخ يو. فکر د يوې ډلې شيانو د عمومي خاصيتونو انعکاس او دشيانو په مينځ کې د عمومي ښتونونو او اړيکو موندنه ده. د فکر په ناسيده توب او عموميتوب کې د ژبې سره د فکر اړيکې پراته او نغښتلي دي. مطلب دا چې د فکر په لړ کې مونږ تل د عمومي نومونو او لفظونو سره سرو کار لرو کوم چې د يوې ډلې شيانو د ګډ او مهم خويونو ښکارندوی دی د مثال په توګه « کلك » لفظ د ډېرو شيانو خوی جوړوي چې مونږ دغه ټول شيان چې کلك دی ليدلې نه شو، خو فکر ئې کولې شو. له دې کبله عمومي نوم يا لفظ او فکر يو شي دی . فکر د ژبې د بڼې يا څهرې په توګه د ژبې برخه او د ژبې پورې تړلی دی. هر فکر چې د انسان په سر کې پيدا کېږي بې له ژبني موادو څخه مينځ ته راتللې او پېداکيدلې نه شي. داسې فکرچې د ژبې د موادو څخه ازاد وي موجوديت نه لري (Teplow,1972) د ژبې او دفکر اړيکې له يوې خوا د ژبې د ارزښت مانا لري او له بلې خوا دا واقعيت راښائې چې هرڅومره چې د انسان ژبه رسېدلې وي هغومره ئې فکر هم رسېدلې وي. د دې واقعيت په رڼا کې د ژبې د ودې لپاره کار په کار دی. د ژبې د ودې او روزنې ځايونه کورنۍ ، ښوونځي او پوهنتونونه دي. له دې کبله ددې هڅه ضروري ده چې په ښوونځيو او پوهنتونو کې بچيانو ته په مورنۍ ژبه پښتو د زده کړې امکانات برابر شي.

پخپله مورنۍ ژبه زده کړه نه یوازې د فکر چې د سړیتوب کره برخه ده د سمې ودې مانا لري

بلکې د قام د سوکالۍ او ودانۍ نښه هم ده چې د نورو قامونو سره ئې د سیالۍ جوګه کوي.

ژبنيز استعداد

لکه څنګه چې مخکې مو راپه ګوته کړله ژبه د شيانو او پېښو لفظي انځور دی. انسانان په لفظونو د شيانو پېښو دانځورلو په برخه کې مختلف استعدادونه لري. په روانو او روښانو الفاظو سره د شيانو او پېښو انځورونه د دې استعداد نښه ده . دا استعداد د يادښتی ياني حافظې (Memory) د توان سره تړلی دی هرڅومره چې د چا د (يادښتی) توان (ظرفيت) زيات وی هغومره زيات لفظونه رايادولې شي چې د روانې او روښانې ګړيدنې (بلاغت او فصاحت) سبب ګرزي د روانې او روښانې ګړيدنې په نښتون کې مونږ پخپل بل يو کتاب کې چې د هوښيارتيا تله نومېږي په ټاکلي توري په ټاکلي وخت کې د لفظونو يا لنډيو د ليکلو يا ويلو لاره راپه ګوته کړې ده چې دليکلو شوو يا ويل شوو لفظونو يا لنډيو د شمير په واسطه د روانې او روښانې ګړيدنې استعداد اټکل کېدلې شي . اوس يوه بله لاره په نښه کوو چې مونږ ورته د يادښتې تله (Memory Test) وايو دا تله نه يوازې د روانې او روښانې ګړيدنې د کچولو له پاره مهمه ده بلکې د ښوونې او روزنې په برخه کې يوه ارزښناکه وسيله ده ځکه چې زده کړه بې له « يادښتې » ياني حافظې (Memory) څخه امکان نه لري.

د یادااتې تله (Memory Test)

بېلaďžه

اا ودنه :. تاسې دا شکلونه اا ه په ٢ېر وǆور ٢ او یاد ئې ک٥ ٢
(دومره وخت د کتلو لپاره ورکول کيږي چې تاسې دومره٣ تیا٢ لر ٢)

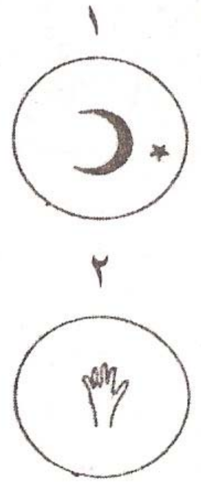

اوس په دې شکلونو کې راپه ǆوته ک5 ĭ چې کوم تاسې لیدلي دی.

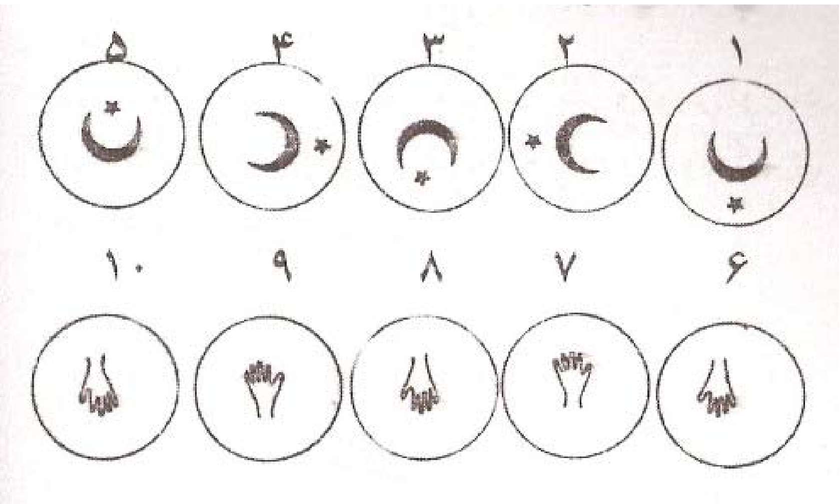

تله

اوس نو دا شکلونه په Ȣېر وǆور ĭ او یاد ئې ک5 ĭ

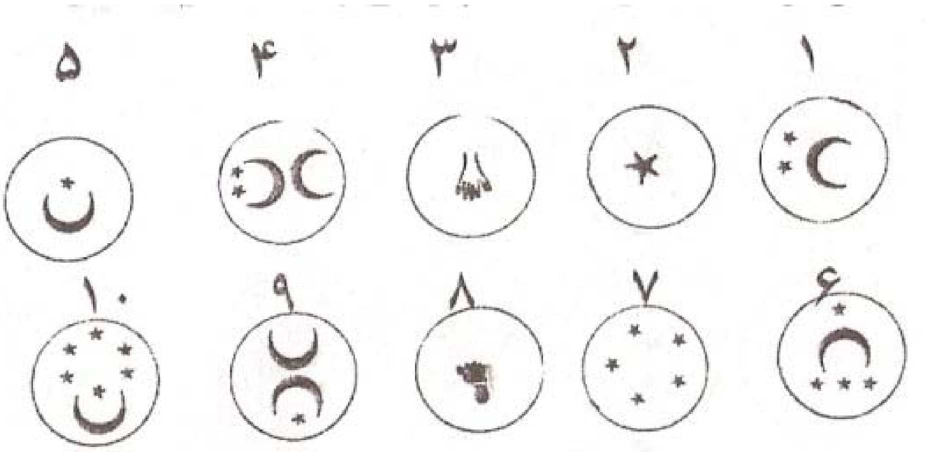

په دشکلونو کې راپه Džوته ک5 Ǐ چې تاسې کوم شکلونه لیدلي دي.

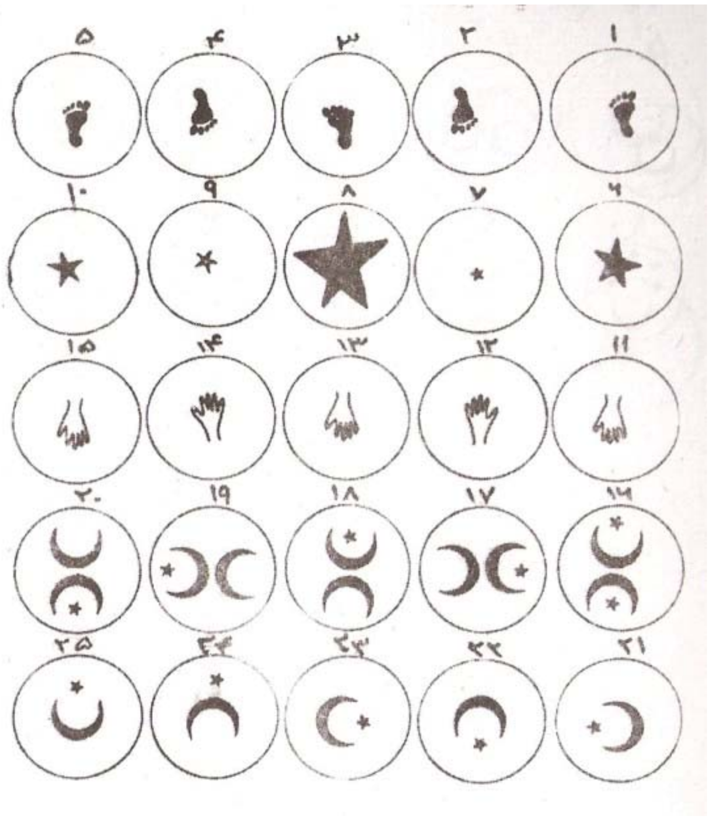

په دشکلونو کې راپه ǅوته ک5 ٓ چې تاسې کوم شکلونه لیدلي دي.

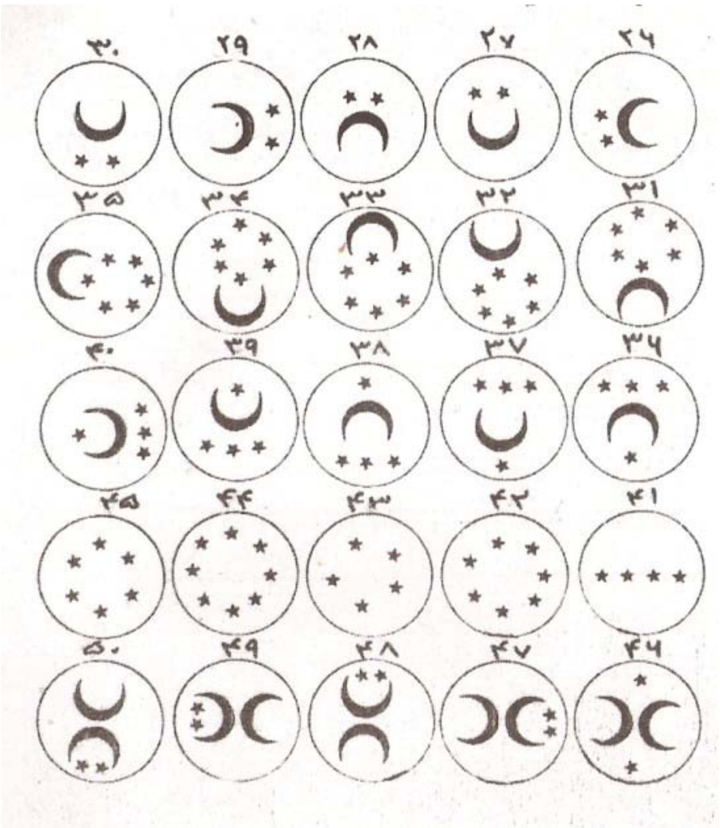

د ۷وابونو پاaljه

نوم:

د کورنǐ نوم یا تخلص:

کسب یا دنده (وظیفه):

عمر په کلونو:

نېﷲه:

بېلdžه

د یادولو د انځورونو لمبر	د ځواب د انځورونو لمبر
۱	
۲	

تلــه

د یادولـودانځورونو لمبر	د ځواب د انځورونو لمبر
۱	
۲	
۳	
۴	
۵	
۶	
۷	
۸	
۹	
۱۰	

د سـمو ٧وابونو پـ aljl

adžبيل

د يادولو د انځورونو لمبر	د ځواب د انځورونو لمبر
۱	۴
۲	۶

تلــه

د يادولو د انځورونو لمبر	د ځواب د انځورونو لمبر
۱	۲۶
۲	۹
۳	۱۴
۴	۴۹
۵	۲۵
۶	۳۸
۷	۴۳
۸	۳
۹	۲۰
۱۰	۳۴

ارزاتنه: هر یو سم ځواب ته یوه نمره ورکول کېږي چې ټول لس سم ځوابونه امکا ن لری او لس نمرې کیږي. که چا سم ځوابونه د یادولو د انځورونو (شکلونو) لمبرو له مخې ورکړي وي او د لمبرو پرله پسې توب ئې هم مراعات کړی وي نو بیا دوه نمرې نورې هم ورسره اضافه کېږي چې ټولې ۱۰ + ۲ = ۱۲ نمرې کیږي.

سم ځوابونه	مانا	
۱ ــ ۳	کمزورې یا دښته	(حافظه)
۴ ــ ۶	برابره یا دښته	(حافظه)
۷ ــ ۸	غښتلې یا دښته	(حافظه)
۹ ــ ۱۰	ډیره غښتلې یا دښته	(حافظه)
۱۱ ــ ۱۲	ډیر زیاته غښتلې یا دښته	(حافظه)

دتللو د تکرار څخه د زده کړې پیمانه هم راپه ګوته کیدلې شي

ژبه د انسان د ژوند په او5د و کې

لکه څنګه چې ژبه د انساني نړۍ په تاریخ کې د زده کړې په لړۍ (سلسله) ولاړه ده د انسان ژوند د مور په ګېډه کې پیل کېږي او تر مرګه پورې دوام لري. امریکا یي پوهانو د خپلو څېړنو په ترڅ کې لا د مور په ګېډه کې د ماشوم یو شمیر غلي ګړونه اوریدلی دي او له دې څخه ئې داسې نتیجه اخیستې ده چې انسان د زیږیدو څخه د مخه هم د ګړونو یو خاص میخانېزم لري (Salber,1958) . خو دا د دې مانا نه لري چې د مور په ګېډه کې ماشوم ګنې خبرې کوي یوازې دا مونږ ته راپه ګوته کوي چې د خبرو د توان بنسټ جوړشوی دې چې ورسته بیا وده کولي شي .
همدغسې کله چې یو ماشوم په اول ځل پېدا کېږي نو چغه کوي دغه چغه هم د خبرو د توان د بنسټ د جوړېدو مانا لري. سا لبر (Salber) لیکي: چې د ډیوی (Dewey) او مارټي (Marty) لپاره د ژبې جرړې د ټولنیزي اړتیا څخه اوبه اخلي او اردمان (Erdmann) همبولډ (Hamboldt) او لاځاریوس (Lazarus) بیا په دې برخه کې خاص ارزښت د ژبې او نورو ساوالو فعالیتونو او توانونو اړیکو ته ورکوي (Salber,1958).
همدغسې د سټرن (Stern) له پاره د ژبې بنسټ لومړی د انسانانو اړتیاو د پوره کولو پر هڅه ولاړ ؤ چې ورو ورو ئې د سوچ (فکر) تصور ، احساساتو او ارادې د ودې او څرګندولو اله وګرزیده (Stern , 1927).
ژبه د ټول (سمت) ساوال (نفسي، روحي) ژوند سره ټینګه تړلې او د ساوال (نفسي ، روحي) ژوند په وده کې کره برخه لري او هم د ساوال ژوند جوړښت او وده په ژبه پوره اغیزه لري او د ژبې څرنګوالي (کیفیت، جنسیت) ټاکي. ژبه او ساوال ژوند یو له بل سر دوه اړخیزه اړیکې لري او یو له بل څخه بېلېدلې نه شي. د ژبې په ډډ او وده سرې سم نه شي پوهیدلې که ئې د نورو ساوالو پیښو او ځواکونو څخه په ناپیلي توګه د اشارو یو سیستم وګڼي او یا ئې د ګوښې او ځانګړي توان ننبه لکه د پوهېدلو او پوهولو (مفاهمې) اله وبولي (Salber,1958). خو هر انسان چې په یوه ټولنه کې پیدا کیږي ځانته ژبه لري او په هره ټولنه کې چې څوک پیدا شي د همدغې ټولنې ژبه ، دود ، دستور او نور کړه وړه خپلوي . دا چې پښتني ټولنه د لویدیزوالو ټولنو سره ډیر توپیر لري نو مونږ د څیړونکو د ټولنیزو (عمومي) نظریو څخه چې یوازې د لویدیزو ټولنو پورې تړلې نه وي او د پښتني ټولنې لپاره هم اتبار لري او د پوهنیز ولاور او میتودونو (Methode) څخه کار اخلو او په خپلو څیړنو او کتنو تکیه کوو.

کورنۍ : کورنۍ د هرې ټولنې کوچنۍ برخه ده .د پښتني ټولنې کورنۍ د لوديزوالو ټولنو کورنۍ سره توپير لري ، د لوديزوالو ټولنو کورنۍ يو کوله يا يو نسله کورنۍ ده او يوازې د مور، پلار او بچيانو څخه جوړه شوې او کوم بچی چې ئې لوي شي هغه پخپله لاره ځي او د مور او پلار څخه بيلېږي د پښتني ټولنې کورنۍ د دوه يا زياتو کولونو يا نسلونو څخه جوړه شوې ده چې مور، پلار، نيا ، نيکونه، غور نيکونه او تر نيکونه پکې يو ځای اوسېږي. دا کورنۍ د کولونو د ترون پر بنياد ولاړه ده کولونه پکې تر هغې په يوه کور کې اوسېږي تر څو چې تنګ شوي نه وي او کله چې کور تنګ شي نو بيا دبېل کور غم خوړل کېږي. دې ډول کورنيو ته ډله ايزې کورنۍ يا غټې کورنۍ ويل کېږي. هره کورنۍ چې د ټولنې يوه برخه ده د ټولنې سره د ژبې له لارې سمون کوي. هر تن د خپلې کورنۍ له لارې د ټولنيز کېدولو په لړۍ (سلسله) کې برخه لري. په دې توګه ژبه د انسان په ژوند کې د ټولنې سره د سمون او د ټولنيز کيدلو په لړۍ کې مينځ ته راځي د ژبې زده کړه په هغه کورنۍ کې په کومه کې چې ماشوم پېدا شوې وي پيل کېږي. خو دا زده کړه د ماشوم په ساوال او جسماني ودې ولاړه ده. ساواله (نفسي ، روحي) او جسماني وده يو له بل سره تړلې ده او چاپېريال پرې متقابله اغيزه لري د ساوالو(نفسي، روحي) او جسماني توکونو پيدا ښتني جوړښتونه د چاپيريال د متقابله اغيزې د لاندی د ژوند په مختلفو پړاوونو کې بشپړ او پخيږي. انسان د ژوند په مختلفو پړاوونو کې مختلفه زده کړه کوي. په دې کې د ژبې زده کړه هم شامله ده. په پښتني يا غټه کورنۍ کې د لوديز د کوچنۍ کورنۍ پر برخلاف ماشوم د مور او پلار سربيره د نيا ، نيکه او کور د نور کسانو سره د جسماني او ساوالي ودې په لړ کې اړيکې پېدا کوي او کوچنۍ کورنۍ په شان نه وي.
چې يوازې د مور، پلار خويندو او ورونو سره ئې لري. دلته د کوچنيو کورنيو په شان ځانګړي اخلاقي « وجدان» زه نه بلکې يو ډول ډله ايز اخلاقي زه يا وجدان وده کوي چې وروسته بيا د ټولنيز ژوند نماينده وي.

د ورYني ژوند په ٤Ďžلر کې 3ې5نه: ما د ټولي ساوالی او جسماني ودې په نښتون کې پخپله غټه پښتنه کورنۍ کې که څه هم بهرني چاپېريال جرمني دی خپل پېدا شوي لمسيان پوهيال (۳ ، ۱۱ ، ۱۹۹۸) پتوال (۲۲ ، ۷ ، ۱۹۹۹) او سلما (۲۲ ، ۱ ، ۲۰۰۰) د ژبې د ودې او زده کړې په برخه کې د منظمې کتنې لاندې ونيول چې سرې ورته د ورځني ژوند په ډګر کې څيړنه (Feld Research) ويلې شي. ۲ د څېړنې په نتيجه کې د ودې لاندې پړاونه راپه ګوته شول.

۲په ورځني ډګر کې د ماشومانو د کتنې څيړنې (Feld Research) لويديزوالو پوهانو لکه ستهومپ (Stumpf) او پريسير (Preyser) پخپلو ځامنو کړي دي (Oerter,1970,15.336F).

۱) **د ملاستې پړ5او:** دا پړاو له زيږيدلو څخه پيل کېږي او د ماشوم له ملاستې څخه د سر تر جګولو پورې رسېږي په دې پړاو کې ماشوم ژړا او موسکا کولې شي خو ژړا له موسکا څخه لړ څه مشره وي. د دې پړاو په اخرني وخت کې غوريدلې هم شي.

۲) **د ناستې پړ5او:** دا پړاو د سرجګېدلو وروسته پيل کېږي او لومړی ماشوم د يوال يا بالښت ته د ډډې وهلو په مرسته کښيني او بيا ازاد کيناستلې شي او تر خاپوړو دوام کوي په دې پړاو کې ماشوم خپې تکرارولې شي لکه بابا بابا يا دادا دادا او هم ئې د خپل چاپېريال سره لږ څه سمون کړي وي او خپل چاپېريال کې د هر نوي شي څخه ډاريږي (دا پړاو په اوومه ، اتمه يا نهمه مياشت پيل کېږي او يوې څخه تر درې مياشتو پورې دوام کوي).

۳) **د خاپو2و پړ5او:** دا پړاو د لاسو او پښو د حرکت په واسطه پيل کېږي او د ميز يا بل شي ته د ودريدلو پورې رسېږي په دې پړاو کې ماشوم کله نا کله د خپلې خوښې شي پسې زور کوي او د يوې يا دوه خپو لغاتونه ويلې شي (دا پړاو د ناستې د پړاو وروسته پيل کيږی او د ماشوم د يو کلنۍ يا يو نيم کلنۍ عمر پورې دوام کوي).

۴) **د ودريدلو پړ5او:** د ميز يا بل شي په مرسته د ودريدلو څخه وروسته پخپله ودريدلې شي دا پړاو ډير لنډ دی يوه يا دوه اوونۍ وي او د ګرځېدلو زده کړه په کې کېږي لومړی ودريږي او رالويږي او بيا ودريږي بيا ودريدل زده کوي خو له ګام سره رالويږي . بيا پاځيږي او ګام اخلي تر څو چې ګرځېدل زده کړي.

۵) د ǅر٧ېدلو پ5او: دا پړاو د اودریدلو وروسته (له یو کلنۍ نه نیولی تر یو نیم کلنۍ پورې) پیل کیږي او ښوونځي ته د تللو پورې دوام کوي. ددې پړاو په لومړي سر کې ماشوم څه نا څه د وییو پانګه پېدا کوي او په دې پوهیږي چې هر شي یو نوم لري او خپله هم یو نوم لري او د دوو یا دریو وییو جملې جوړولې شي لکه بابا لاړ، لالا قلم واخله. په دریم پړاو کې په لغاتونو کې سوچ کولې شي ، پوښتنې او بیا نیې (څرګندونې) کوي.
ښوونځي ته په تګ سره لومړنی ټولنیز کېدنه پای ته رسېږي او دویمي ټولنیز کېدنې پړاو پیل کېږي چې له بلوغه پورې رسېږي چې ټول ساوال او جسماني جوړښتونه په کې بشپړ او پاخه شوي وي ورپسې د ځوانۍ پړاو راځي چې دا پړاو د بوډاتوب پورې رسېږي چې توانونه بیر ته مخ په کمېدو شي. ددې پړاونو د دوام وخت او موده د دننې یا بهرنې علتونو له کبله تغیر خوړلې شي خوپېدا ایښتې یو له بل پسې راځي. سر بیره پر دې ماشوم په ډیر څه پوهیږي نسبت هغې ته چې ویلې ئې شي. د بېلګې په توګه ماشوم د ګرځېدلو د پړاو په لومړی سر کې خپل نوم پېژني خو ویلې ئې لا نه شي، چې دوه درې میاشتې وروسته ئې بیا ویلې هم شي.
ماشومان په لومړۍ سر کې په یو څپه ئې یا دوه څپه ئې اسانو وییو خبرې کوي او ځانته خپله ژبه لري او د سختو وییو څخه لږ څه کموي لکه د تندار پر ځای تندا وایې. پوهیال په لومړی سر کې خپل ځانته « پوه » او پتوال ته « پتو» خو دوه درې میاشتې وروسته یې پوهیال او پتوال سم ویلی شو.
ماشومان د لویانو د رول تقلید کوي او غواړي چې د هغوی په شان شي په دې لړ کې د لویانو د ژبې تقلید هم کوي خوتل نه. لا د خاپوړو په پړاو کې د سړیتوب لومړنې پیدا ښېنتې بنستونه رابښکاره کېږي د بیلګې په توګه پوهیال چې به یو شي ته ځېر شو نو بیا ترې پام بلې خوا اړول ګران کارؤ او هم چې کوم شي به ئې په لاس کې نیولې و هغه به یې د بل شي په بدل کې په اسانۍ له لاسه نه ورکاوه دا د ننیز خویه سړیتوب ۳ (Introvertierten Personality) نښه ده.
پتوال بیا برخلاف هر شي ته پام وي او هم په لاس کې نیولی څیز په اسانۍ د بل شي په بدل کې ورکوي چې دا د بهرنیز خویه یا ټولنیز سړیتوب (Extrovertierten Personality) نښه ده.
د ژبې د زده کړې له پاره د یو شمیر ساوالو جوړښتونو څه نا څه وده ضروري ده . بیا د ساوالو جوړښتونو د ودې سره په ګډه د چاپیریال د متقابلې اغیزې په بنسټ وده کوي.

---

۳ د ننیز خویه او بهرنیز خویه سړیتوب د دې کتاب په بله برخه کې چې لاسي لیک او سړیتوب نومیږي روښانه شوي دي.

پ‡تو ليک دود

د پښتو پخوانی ليك ميخمري و چې د ميخي ليك به نامه هم ياديږي. پروفيسر ډاكټر ګل جانان ظريف دوه نيم زره كاله پخوانی پښتو ميخمري ډيبونه (كندل شوی ليك) راپه ګوته كړي دي. ده په همدې نوم يو كتاب ليكلې دی چې په (۱۹۹۴ ع) كال كې په پېښور كې چاپ شويدی . د ميخمري يا ميخي ليك څخه مطلب هغه ليك دې چې د ميخي څهرو په شان توري لري. ګل جانان ظريف ليكي چې « د هغه ميخمري ډيبونو الفبا چې په پښتو پورې اړه لري تر اوسه د پيژندل شو تورو شمير ئې ۳۲ ته رسيږي » (ظريف، ۱۹۹۴) دا ليك يو شمير نورى نښې هم لري چې په ليكلو كې كارول كېږي. د پښتو اوسنی ليك دود د عربي څخه مينځ ته راغلې او داسې بريښي چې پښتني ټولنې كې د اسلام د مقدس دين د راتګ وروسته لومړی په جماعتونو كې لوی شوی دی. دا چې پښتونخوا ته كله د اسلام مقدس دين راغلې او كله پښتنو منلی دی په دی هكله قاضي عطاء الله خان چې د پښتنو تاريخ ئې ليكلې دی، وائې : كله چې خالد بن وليد چې د بني اسرائيلو د قوم يو لوی مشر و ايمان راوړ او مسلمان شو نو دغور پښتنو ته چې نسلي اړيكې ئې ورسره لرل ليك راولېږه چې دوی هم مسلمانان شي. د غور د پښتنو يوه جرګه د قيس په مشر مدينې منورې ته لاړه او د اسلام مقدس دين ئې ومانه او حضرت محمد (ص) له خوا په قيس عربی نوم عبدالرشيد كيښودل شو. كله چې دا جرګه بېرته راتله نو څو تنه عرب مبلغين ئې هم ورسره ملګري كړل . كله چې « عبدالرشيد » د غور غرونو ته واپس راورسېده نو هغه د خپل قوم مشري او رهنمايي په داسې شان وكړه چې په لږه موده كې هغوی ټول مسلمانان شول. قيس عبدالرشيد ته خالد (رض) خپله لور هم په نكاح كې وركړه چې د هغې څخه عبدالرشيد ته خدای تعالی درې زامن وركړل د مشر ځوی نوم ئې سړبن د دويم نوم ئې بيټ او دريم نوم ئې غرغښت كېښود. د قيس د دې درې واړو ځامنو دومره ډير اولاد پېدا شو چې هر يو د يوې لويې قبيلې نيكه شو (قاضي عطاء الله ، ۱۹۴۷) . د پښتنو خيلونو اوسن شجره نسب چې اتبار لري ددې نظريې څخه اوبه اخلي. او د دې نظريې له مخې اسلام دحضرت محمد (ص) د ژوند په وخت كې د جګړې له لارې نه، بلكې د سولې او جرګې له لارې د پښتني كولتور برخه ګرزيدلې او د پښتنو كولتور يې لا پسې ښډای او غني كړيدی او هم پاچيان (سيدان) كېدای شي چې همدغه عرب مبلغين و چې جرګې سره راغلي دي او اوس د پښتنو سره نه يوازې ژبني او كولتوري بلكې نسلي وحدت ګرزيدلي دي ځكه چې خپلوي ئې ورسره كړي دي. پښتني ټولنې ته د اسلام د راتګ په نښتون كې د پښتو د اوسني ليك دود يا ليك ډول چې د عربي تورو په بنسټ ولاړ دی عمر اټكل كېدلې شي.

خو دعربی تورو سره که څه هم یو شمیر پښتو توري لکه ږ ، ډ ، ټ او داسې نور یو ځای شوي دي خو د پښتو په اوسني لیك دود یا لیك ډول کې د پښتو ټول غږونه نه راځي. ددې علت دا دی چې په عربي ژبه کې د حرکتونو شمیر کم دی او په پښتو کې زیات دي. دبېلګې په توګه: په عربي ژبه کې پېښ، ځور، سکون او زېر دی خو پښتو ژبه کې دپېښ او ځور تر مینځ ، د سکون او ځور تر مینځ او د سکون او زیر تر مینځ یو بل حرکت شته دی له دی کبله د پښتو په لیکلو کې ستونزې شته دی. دا زموږ د ژبپوهانو دنده ده چې دا ستونزې له مینځه یوسي او دپښتو لیك دود بشپړ کړي چې د پښتو ټول غږونه پکې راشي.

پښتو د ژبې په توګه

پښتو يوه ډيره توانمنه ژبه ده. د غږونو يا تورو شمير ئې حتى د نړ والو پرمختللو ژبو لکه انګليسي او الماني په برتله زيات دی. که څه هم تر اوسه پورې د پښتتو ژبې ټولو ګړونو ته توري نه دي نېول شوي خو د هغه تورو شمير چې اوس د پښتو په عربي ليک دود کې پکارول کېږي ۴۲ ته رسېږي د پښتو په ميخي ليک دود کې لکه څنګه چې پخوا مو ياده کړه ۳۶ توري تر اوسه معلوم شوي حال دا چې دانګليسي ژبې د تورو شمير ۲۲ او د جرمني (الماني) ژبې د تورو شمير ۳۰ دی. پدی حساب د پښتو ژبې توان (ظرفيت) د انګليسي او جرمني ژبو څخه زيات دی ياني د ودی ډير قابيليت لري خو کار ورته نه دی شوی.

د ويېو (لغاتونو) او نومونو ټولګه ئې د انګليسي (انګرېزي) او جرمني (الماني) ژبو په پرتله ډيره کمه ده دا ځکه چې انګليسي (انګرېزي) او جرمني (الماني) ژبو ته که څه هم توان (ظرفيت) ئې د پښتو ژبې څخه کم دی، ډېر کار شوی دی او دوييو (لغاتونو) پانګه ئې زياته ده. لنډه داچې پښتو يوه ډېره توانمنه ژبه ده چې ډېر ئې غټې دی او ډير څه پکې ځائېږي. که چيرته مونږ د ويي (لغات) سرچينه (مصدر)د دانو تخم وګڼو او په مصوره ژبه خبرې وکړو نو د پښتو ژبې نه يوازې د ويېو (لغاتونو) تخم زيات دی بلکې د دغه تخم ونه ئې هم غټه ده او ډېرې څانګې لري. مطلب دا دی چې د ويي (لغات) د تخم د يوې دانې څخه ډېرې نوې ويي (لغاتونه) او نومونه جوړيدلې شي.

د پښتو ژبې د ويي (لغاتونو) د پانګې د پراختيا، ودی او سوچه کولو لپاره يو شمير پښتنو ليکوالانو او ژبپوهانو هڅې پيل کړي دي په تېره بيا پوهاند ډوکتور مجارو احمد زيار او لطيف جان بابی او د پښتو ټولنې همکارانو په دې برخه کې د خپلو امکاناتو سره سم اوچت ګامونه اخستي دي.

د دې هڅو پلار محمد ګل خان مومند دی چې په هغه کم شميره قامي مشرانو کې شميرل کيږي چې د افغانستان په بېروکراس کې د وزارت مقام ته د رسيدو سره سره ئې خپلې ژبې او کولتور ته شا کړې نه ده وزير محمد ګل خان مومند ته پته وه. چې څنې پښتانه د افغانستان د حکومت دا غېږې له کبله په پښتو کې د فارسي ويي (لغاتونو) کاروي سره لدې چې پخپله ژبه کې لري او حتی سوچ ئې هم پردی شوی دی د چاې د څښلو يا سکلو په ځای د چای خوړل وايې چې په فارسي ژبه کې پکارول کېږي او « چای خوردن » ورته وائي. محمد ګل خان مومند د پښتو ژبې ودې او سوچه کولو ته ملا وتړله . پښتو ګرامر او ډېر نور کتابونه ئې وليکل. د ده د اند (کوښښ) په اړ کې پښتو ټولنه په ۱۹۳۷ ع کال کې جوړه شوه (رښتين په محمد ګل خان مومند کې ، ۱۹۹۵ع).

او یو شمیر نومونه لکه د شینوارو د « ده بالا » کلي نوم ئې پښتو کړ او « هسکه مینه » ونومول شوه. همدغسې د معلم په ځای ښوونکی او مکتب پر ځای ښوونځی او همدغسې نور په خلکو کې رواج شول. د پښتو ژبې د ودې او سوچه کولو د هلو ځلو په لړ کې لاندینو ټکو ته پاملرنه ضروري ده.

۱) که کومه نوی ویي (لغات) چې ضرورت ورته وي د پښتو د یوې ویي راوتلې شي نو پکار نه ده چې ترکیب ئې د ډېرو ویيو څخه جوړ شي.
۲) همد غسې نړ والې ويي لکه کمپیوټر چې په پښتو کې ورته مناسبه ویی نه پېدا کېږي پکار ده چې خپله ونیول شي او پښتو ژبې په قالب کې راوستل شي.
۳) سیمه ایزې (محلي) پښتو ويي (لغاتونه) چې د ژبې د خاص اړخ پورې اړه لري باید ه دې چې عامې شي او په دی توګه د معیاري ژبې برخه وګرزي چې ټول پښتانه پرې وپوهېږي.

پ‡تو د پ‡تونوا ǐ د برخې په توǚه

پښتو يوازې د پښتنو ژبه نه ده بلکې د پښتنو د يو لړ صفتونو يا خويونو ټولګه ده چې د پښتونولۍ برخه جوړه وي. مخکې له دې څخه چې پر دې صفتونو رڼا واچوو خپله پښتونوله ته لنډه کتنه کوو.

پښتونولي

پښتونولي د جرګو يو اولسي سيستم (نظام) دی چې ډيموکراتيك (جمهوري) خوی لري، جرګه کېدای شي د کورني ، کلي منطقي، قبيلې او قام په سويه مينځ ته راشي د ټول قام په سويه سره جرګې ته لويه جرګه هم وائي ، خو دا جرګې دايمي نه دي موقتي (عرضي) غېر مرکزي او خپلواکه بڼه لري په هره جرګه کې په خپله سويه سره لکه د سټېټ (دولت ، رياست) په شان مقننه ، عدليه او اجرئيه قوه راغونډه شوې وي له د ی کبله خپلو پريکړو ته بې له بهرني مرستې څخه دعمل جامې اغوستلې شي د پريکړو د عملي کولو توان د جرګې د ګډون کوونکو د نفوذ د ساحې پورې اړه لری که چيری د جرګې د ګډونکونو د نفوذ ساحه کوچنۍ وي او خپله پريکړه عملي کولی نه شي نو بيا په جرګه کې نور داسې کسان زياتېږي چې د نفوذ ساحه ئې د پريکړو د عملي کولو له پاره بسيا وکړي.

د پښتنو جرګې د هر چا له خوا راغوښتل کېدلې شي او ډير وخت د کمزوري له خوا او کله د پېښو د ضرورت له کبله بې له دې چې څوك ئې راوغواړي مينځ ته راځي او خلق د جرګې له پاره پخپله راټولېږي.د جرګې د ګډون کوونکو څرنګوالې او شمير د پېښې او لانجې د څرنګوالي پورې اړه لري. جرګه ټولنيزې ، سياسي او حقوقي پريکړې کولې شي، په جرګه کې هېڅکله رايې نه اخستل کېږي په هغه موضوع باندې چې جرګه ورته رابلل شوې وي تر هغو خبرې او بحث کېږي چې يوې موافقې ته د ټولو په خوښه ورسېږي او بيا پرې د دوعا لاس پورته شي. کله نا کله جرګه په لانجه کې د برخه والو څخه واك اخلي او بيا د هر اړخ سره بېلې بېلې خبرې کوي، دا خبرې تر هغې دوام لري چې ټولو خواو ته قناعت ورکړ شي او روغې ته راضي شي. د جرګې راغوښتلو او جرګې جوړېدو سربيره جرګه لېږل کېږي هم، پښتانه د جرګې ډير مخ او خاطر کوي او د ډير څه نه ورته تېرېږي. پښتونوله د پښتنو ليکوالانو سربېره د نړۍ د يو شمير ليکوالانو پام هم ځانته را اړولی دی او د خپلې څېړنې موضوع ئې ګرزولې ده. له دې کبله يو شمير اروپايي پوهان خبرو ته پرېږدو او بيا پرې لنډه تبصره کوو.

ماکس کلیم بورګ (Max Klimburg) اطریشي پوهاند د پښتونولۍ د لاندی د پښتنو یو عنعنوي یا حقوقي سیستم باندی پوهېږي چې تر ټولو ستره قضا (عدالت) ئې جرګه ده او لیکي چې « جرګه » د ازادو ډیموکراتیکو کړو وړو سره سم نه مشر لري او نه د غونډې په وخت کې هر تن له پاره ټاکلي ځایونه وي سړی په ناپېلي ځای کې د هم غاړو کسانو په ډله کې ناست وي او هر څوك هر کله که وغواړي کولی شي چې پاڅېږي خبرې وکړي او لاړ شي. د جرګې د پرېکړو له پاره د رایو ډېر والی شرط نه دی ، هېڅ کله رایې نه اخیستل کېږي بلکه د مخالفو کسانو شتوالی ارزښت لري، د جرګې د پرېکړو عملي کونه د جرګې د ګډون کوونکو مهمه ټولنیزه دنده ده» (Max Klimburg ,۱ 968).

همدغسې ویلي کروزی (Willy Krause۱۹۷۲) او ځینی نور بهرنی لیکوالان پښتونولي یو حقوقي دود ګڼي. د پورتنیو لیکوالانو دا نظریه چې پښتونولي د پښتنو یوازې حقوقي دود یا سیستم دی مونږ ته بشپړه نه برېښي ځکه جرګه چې د پښتونولۍ تر ټولو ستر مقام دی یوازې حقوقي پرېکړې نه کوي بلکه ټولنیزې او سیاسي پرېکړې هم کوي. د دې خبرې ښه بیلګه دا ده چې پخپله احمد شاه با با په (۱۷۴۷ ع)کال کې جرګې باچا کړ. له دې کبله پښتونولي یوازې یو حقوقي سیستم نه شي ګڼل کېدلی بلکې ټولنیز او سیاسي سیستم هم دی د کلیم بورك (Klimburg) دا خبره سمه ده چې د پښتنو جرګه ډیموکراتیك (جمهوري) خوی لري او هر څوك په کې په ازادانه توګه خبرې کولی شي او خپله نظریه څرګندولی شي خو دا چې وائي چې جرګه مشر نه لري په دی هکله پکار ده چې ووایو چې جرګه مشران لري خو دغه مشران د ووټونو (رایو) په واسطه ټاکل شوي نه دي بلکې عنعنوي منل شوي کسان دي د بېلګې په توګه په یوه جرګه کې چې یو قومي مشر ناست وي نو سړی ویلی شي چې دغه جرګه د هغه د مشر لاندې وشوه. ځینې نور پوهان وائي چې د جرګې سیستم چې ډیموکراتیك سیستم دی په پخوانیو قبیلوي ټولنو کې غېرې طبقاتي موجود وو خو کله چې طبقاتي ټولنې او سټیټ مینځ ته راغی نو دا سیستم هم ختم شو. په دی نښتون کې انګلس (Engels) دا یروکیزن (Irokesen) د سینکاس (Senekas) قبیلې ته ګوته نیسئ دغه قبیله د حیواناتو د نومونو په بنسټ په اتو خېلونو ویشل شوې وه چې هر خېل یوه جرګه لرله چې بالغو نرانو او ښځو په کې د رایو مساوي حق لرلو، دغې جرګې د سولې او جګړې مشران ټاکلي او لېرې کولی شول. که ځیر شو نو وبه وینو چې د سینکاس (Senekas) د قبیلې جرګه چې د طبقاتي ټولنې په مینځ ته راتګ سره له مینځه لاړه د پښتنو د جرګې دموجوده بڼې سره توپیر لري او هغه دا دی چې سینیکاس (Senekas) قبیلې په جرګو کې د پښتنو د جرګو پر خلاف رایې اخیستل کیدلې او دایمي مرکزي بڼه ئې لرله او کټ مټ سټیټ (State) ته ورته وې . کله چې په طبقاتي ټولنه کې په جګه سویه سټیټ مینځ ته راغی نو دغه جرګې ئې هم له مینځه یوړې ځکه چې په جګه او غوره سویه تنظیم په ټیټه سویه سره د هماغه شان تنظیم ځای نیسي او له مینځه ئې وړي.

خو د پښتنو جرګې د سپېړ يا هيواد په برخلا ف غيرې مرکزي خپلواکي او موقتي بڼه لري او يو بشپړ ولسي ډيموکراتيك (جمهوري) سيستم دى چې د پښتني ټولنې ټولې ربړې حلولې شي. او له دې كبله ئې سپېړ ځاى نه شي نيولې بلكې برخلاف لويه جرګه چې د قام د ارادې ښکارندويه ده سپېړ جوړولې شي . هيڅكله سپېړ او يا پارليمنټ چې د سپېړ يوه برخه ده او يوه دايمي جرګه ده د لوى جرګې ځاى نيولې نه شي. پښتونولي د پښتنو قامي يا ولسي نظام دى چې د يوه كول څخه بل كول ته لېږل كېږي د پښتونولۍ د زده كړى ځايونه كورنۍ ، حجرې يا دېري او پښتني ټولنه ده. د پښتونولۍ زده كړه د ځېربېدو راهسې په كورنۍ كې پېل كېږي او ټول عمر دوام لري . مشران او سپين ږيرې چې د پښتونولۍ په زده كړه كې تر ټولو جګ پړاو ته رسېدلي وي. د پښتونولې ساتندويه دى. پښتانه د پښتونولۍ سره كلك تړون لري خپلې د ژوند چارې د جرګو له لارې سموي پښتونولۍ ځان ژغورونكى خوي لري او د بهر نه په ځان كې ګوتې وهنه نه مني. ددې خبرې علت د پښتونولۍ په بشپړوالي (مكمل توب) كې پروت دي چې د پښتنو د ژوند ټولې ربړې او چارې پخپله سمبالولې شي او دبهر مرستې ته اړتيا نه لري.

د پښتونولۍ فلسفي بنسټ : پښتونولۍ پوخ فلسفي بنسټ لري چې په دې لاندې لړونو ولاړ دي.

۱) پښتو: په پښتني ټولنه كې د پښتو ويلو يا ليكلو چې د ژبې پورې اړه لري او د پښتو كولو تر مينځ توپير كېږي چې د پښتونولۍ پورې اړه لري او د يو شمير صفتونو ټولګه ده لكه : پت، ښېګړه ، توره ، وفا، وروروولي، ننګ، ميلمه پالنه، ميړانه ، غيرت ، انصاف ، پنا وركول، دروغ نا روغ پوښتنه او په ښه بده كې ګډون ، د ژوند په چارو كې د مشرانو او دوستانو سره سلا مشوره او داسې نور. دا صفتونه هر پښتون كه موږ وي كه غريب بايده دي چې وئې لري د پښتنو بابا خوشحال خان خټك هم همدا خبره تائيدوي چې وائي

درست پښتون د قندهاره تر اټكه
سره يو د ننګ په كار پټ او اشكار

(دخوشحال خان ارمغان، بې كاله)

پښتو د پښتنو ګډه ښكلا ده چې د پښتو يوه برخه ده د هر پښتون ښايست دى او هيڅ پښتون په دې ښايست كې له بل نه كم نه دى.د پښتونولۍ ډيموكراتيك (جمهوري) خوى يا خاصيت په پښتو كې يانې په دې صفتونو كې پروت دي، چې ټول پښتانه په كې مساوي دي.

۲) دودونه یا نرخونه: دودونه یا نرخونه یو ډول ولسي قانون دی چې د وخت په اوږد و کې د جرګو د پرېکړو په نتیجه کې مینځ ته راغلي وي .
کله چې د یوې جرګې پرېکړه د بلې جرګې له خوا ومنل شي او یا مختلفې جرګې په یوه لانجه کې په ناپیلې توګه یو شان ته پرېکړه وکړي نو د وخت په تیریدلو سره دود (دستور) نرخ ګرځي. د پښتنو د دودونو شمیر ډیر زیات دی چې ټول ئې ځانته کتاب جوړوي. موږ ئې دلته یوازې یو شمیر مهم را په ګوته کوو.

سوله او روغه : سوله د څه مودې له پاره د دواړو خواو تر مینځ د جګړې بندیز ته وائې چې د جرګې له خوا اګول کېږي او ټاکلې ناغه (جریمه) پرې ایښودل کېږي چې کوم اړخ ئې مات کړي د هغه څخه اخیستل کیږي . روغه بیا دایمي جوړې او پخلاینې ته وائې ، ټولې پخوانۍ لانجې حل او ورورولي بیرته مینځ ته راشي.

ننواتې: کله چې سړی ځان پړ(ملامت) ګڼي نو مقابل اړخ ته ننواتې ورځي او ښښنه غواړي. د ننواتې منل د پښتنو یو غوره صفت دی او د مړي له بدو هم تیریږي . په ننواتې کې زیات پښتانه د ځان سره پسونه هم بیایي او بیا ئې هلته حلالوي او یا د ځان سره قران شریف او ښځې بیا ئې ځکه چې پښتانه د ښځو پړوني ته په درنه سترګه ګوري او خامخا ئې ښښنه مني.

برمته: که څوك په یوه کلي کې په چا پور لري او نه ئې ورکوي نو د پور خاوند د پوروړي د کلي کسان او یا مال نیسي تر هغو ئې نه ورکوي چې د ده پورئې نه وي ورکړی ډیرې برمتې بیا د جرګو او مرکو له لارې فیصله کیږي.

ټ5ه اوټ5ون: کله چې یو بهرنې دښمن په یو ځای یرغل کوي نو دلته ټول ولس راټولیږي پخپل مینځ کې یو تړون او پریکړه کوي او په ګډه د یرغل مخه نیسي.

چغه: کله چې یوه کلي کې په چا دښمن داړه وکړي نو د کلي ټول خلك د وسلو سره راوزي او د باندیني خطر مخه نیسي.

اشر (پ5dž ه): کله چې د یوه تن له وسه د لنډ وخت دروند کار لکه غوبل یا کوهی کندل پوره نه وي نو د کلي خلك د مرستي لپاره راغواړي هغوی ورسره مرسته کوي او دی به ئې میلمه پالنه کوي.

ڵوله (ااپنه، ااندنه): که چا ته د کوم مصیبت له کبله تاوان ورسیږي نو دکلي خلك او خپلوان ئې ورته پیسې راټولوي چې خپل کار پرې بیرته روان کړي.

تيždه: حدبندي او بنسټ ایښودلو ته وائې جرګه دواړو خوا ته خپل حد معلوموي چې ترې نه به اوړي او دتیګې په ماتولو ناغه (جریمه) لګوي.

۳) پیغوراوبدل:

د پیغور په واسطه د ښتنو ښتو (صفتونه) په پوښتنه کې اچول کیږي او ښتانه د بدل اخیستلو ته ملا تړي. بدل ډیر ډولونه (قسمونه) لري کله د روغې په حالت کې د مړي په بدل کې ښځې ورکول کیږي چې « سوره » ورته وائې او خپلوي مینځ ته راځي او یا د قاتل له پرې (ډلي) له خوا یو تن ورته په ګوته کیږي چې ده ستاسو کس وژلی دی او « کشنده » ورکول کیږي چې همدا وژلی شي او بدل به ئې نه اخیستل کیږي . « کشنده » بیا پټ ګرځي او یا چیرته بل وطن ته تښتي او هلته خپل سرپه امن کې کوي. (پرتله کړئ : ښتني دودونه ، ۱۹۵۷ رښتین ، ۱۹۱۴).

د پښتنو نسل او نسب

د پښتنو د نسل په هکله درې متضادې نظريې شته دی چې لنډه کتنه ورته کيږي.

۱) **د پښتنو د بني اسرائيلو د نسل نظريه** : د دې نظريې له مخې پښتانه بني اسرئيل دي او د هغه دولس قبيلو څخه دي چې د بابل نه راوتلي دي او په خاصه توګه د خالد بن وليد چې د اسرائيلو سردار ؤ او په غور کې د اوسيدونکو بني اسرئيلو مشر قيس « عبدالرشيد » ته ئې لور ورکړې وه اولاد دی. د پښتنو اوسنۍ شجره نسب هم قيس عبدلرشيد ته رسول کيږي (قاضي عطاالله خان ، ۱۹۴۷) دا نظريه په تاريخي طريقو (ميتودونو) ولاړه ده او د نعمت الله هروي چې د مغلو د پاچا جهانګير په دربار کې پېښ ليکوونکی و په مخزن افغاني نومي کتاب او ځينو نورو حواله ورکول کيږي . قاضي عطاالله خان د دې نظريې لنډيز په دې تورو کوي : د پښتنو مورخينو په خيال کې پښتانه بني اسرئيل دي . د پښتنو عام عادتونه، شکل شباهب او طرز معاشرت هم د بني اسرئيلو په شان دي. او دا وخت هم د پښتنو په ملك كې د ځينو كلو او غرونو نومونه د بني اسرئيلو د کلو او غرونو د نومونو په شان دي لکه خيبر چې د عربو په ملك کې د يهوديانو د استوګنې يو مشهور ځای و، د پښتنو په وطن کې هم د افريدو او د شينوارو وغيره و د يوې علاقې نوم دی. صدوم چې د قوم يوسفزايي د يوې علاقې نوم دی. هم په دی نوم د بني اسرئيلو يو ښار مشهور و دغه شان لفظ « جليل » او « جلاله » د ګليلې نه راوتي دي چې د فلسطين د يو مشهور جهيل نوم دی. دغه شان کوه سليمان، د سلمان عليه السلام چې د يهوديانو لوی باد شاه او پيغمبر و، په نوم باندې مشهور دی، عربو په ابتدا کې پښتنو ته «سليماني » ويل ، پښتنو د خپل ځان لپاره هميشه پښتون لفظ استعمال کړی دی (قاضي عطاالله خان ، ۱۹۴۷) د پښتنو پخوانيو تاريخ پوهانو د نعمت الله هروي نظريه خپله کړې وه سيد بهادرشاه ظفر کاکا خيل چې د دې نظريې په نقادانو کې شميرل کيږي هم دا خبره مني او ليکي چې : « دې نظريې د درې ، درې نيم سوو کالو راهسې په پښتنو کې يوې منلې شوې عقيدې حيثيت اختيار کړی، او دنن نه څه ځلويښت پنځوس کاله اګاهو ټول پښتانه د افغانستان استوګن وو او که د پاکستان، هم په دې نظريه متفق و. اوس هم په پښتون ولس د عمومي کليې په ډول دا خبره مشهوره ده چې پښتانه د خالد بابا اولاد دی. (ظفر کاکا خيل ، ۱۹۶۵ ع). په اوسنۍ وخت کې د رويټر(Reuter) د خبر رسولو اژانس د يوه خبر له مخې چې د دوه زرم عيسوي کال د اګست د مياشتې په ۲۱ نېټه د ميګن ګولډن (Megan Goldin) له خوا خپور شوي دي.

ویل شوي دي چې د اسرائیلو له اړخه په یوه څېړنه کې چې د اسرائیلو د قبیلو په باره کې چې ۲۷۰۰ کاله د مخه ورکې شوې دي رابیلیاهو اویخل (Rabbieliyahu Avichail) له خوا شوی ده راپه ګوته شوې ده چې پښتانه په افغانستان او پاکستان کې د بني اسرائیلو ورکې شوې قبیلې دي (پرتله کړئ د دې کتاب په پای کې د رویټر (Reuter) خبر.

د پښتنو داریایي نسل نظریه : دا نظریه د ژبپوهنې څخه اوبه اخلي په ژبپوهنه کې د ژبې او نسل تر مینځ دا اړیکې په دې سوچ ولاړ دي چې د هر نسل خلك لومړی په یو ځای کې استوګن وي چې یوه ژبه لري کله چې نورو ځایونو ته لاړ شي نو بیلې بیلې ژبې مینځ ته راځی چې د لومړنۍ ژبې خویونه (خصوصیات) پکې یوه اندازه پاتې کیږي . لدې کبله ځینې ژبپوهان وائې چې هغه ژبې چې یو بل ته ورته والی او مشابهت لري د یوه نسل د ژبې پورې اړه لري. د ځینو ژبپوهانو په خیال اریا په نامه یو نسل په باختر کې استوګن و چې یوه ژبه ئې لرله چې د « ریك » په نامه یادیده. دا ژبه اوس بیخي ورکه ده. داریاو څه برخه باختر کې پاتې شوه. یوه برخه د ایران او هند په لور ، بله برخه ئې د یورپ په لور لاړه (ظفر کاکا خیل ، ۱۹۶۵) . چې دوه ژبې مینځ ته راغلې چې یوه « سانسکرټ » او بله د « زند» په نامه یادیده. په دې دواړو ژبو کې مذهبي کتابونه لیکل شوي دي او ـ زند ـ هغه ژبه د ه چې پکې د پارسیانو مقدس کتاب ـ اوستا ـ لیکلی شوی دی (قاضي عطاالله خان ،۱۹۴۷). په همدې بنیاد ځینې اروپایي پوهانو اریایي ژبې په دوو ډلو ویشي چې یوې ته ئې د ژبې هندو جرمني (Indo German) او بلی ته ئې د ژبې ایراني (Irani) ډله وائې ځینې ژبپوهان د پښتو سره د « وید » او « اوستا » د کتابونو د ژبو د ټکو د پرتلې (مقایسې) په بنسټ وائې چې د ځینو ټکو ئې د پښتو سره ورته والی او مشابهت شته دی. له دې کبله پښتو هم د اریایې ژبو په ډله کې ده او پښتانه د اریا د نسل څخه دي. ځینې ئې د « اوستا » سره په مشابهتونو زور اچوي او پښتو زړه پاړسو ګڼي ځیني ئې بیا د « وید » سره په مشابهتونو او ورته والي زور اچوي او « اندو ژرمن » ژبو د ډلې پورې ئې تړي او ځیني ئې د « کوردي » ژبې سره نژدې والی ښایي چې « انډو ژرمن » د ژبو په ډله کې شمیرل کیږي ځینې نور بیا وائې « چې پښتو ژبه یوه مستقله ژبه ده او دډیرې مودې نه د « سانسکرټ » او « زند » سره په ګاونډ او ژور تعلق کې پاتې ده» (ظفر کاکا خیل ، ۱۹۶۵). د ژبپوهنې د دې لارې (میتود) چې د ژبو تر مینځ د مشابهتونو په بنیاد د نسل پېژندګلوي کوي کمزوري پدې کې پرته ده چې د ورته والي او مشابهتونو په بنیاد قضاوتونه تل سم نه وي. همدا خبره د هغه لیکوالانو لپاره اعتبار لري چې وایي په پښتنو کې د یونانیانو ، مغلو او ترکانو نښې دي او د هغوې سره مشابهت لري یا ئې د هغوي پورې تړلي او یا ئې ګډ وله ګڼي (ظفر کاکا خیل ، ۱۹۶۵).

دا سې سوچونه پوهنيز بنسټ نه لري او کيدی شي د دې واقعيت څخه ئې اوبه اخيستې وي چې پښتانه د لارې په سر پراته دي او ډير ير غلګر په دې لاره تير شوي دي او دلته به پاتې شوي وي.

د پښتنو د مستقل نسل نظريه : ځينې ليکوالان لکه چې د ژبې په برخه کې هم راپه ګوته شول، پښتانه د کوم بل نسل پورې تړلي نه ګڼي او ځان ته مستقل نسل ئې ګڼي چې د لومړي سر راهسې د غور په غرونو کې اوسيږي (قاضي عطاالله خان ، ۱۹۴۷).

د پښتنو د نسل په هکله د نظريو ډيروالى د دې هڅې نه خالي نه بريښي چې د پښتنو د نسل او نسب پيژند تورتم شي. د نظريو په مينځ ته راتګ کې پوهنيز دود دا دی چې سړی پخوانۍ نظريه چې د يو څه يا شي په باره کې وي غلطه په ثبوت رسوي، او بيا خپله متبادله نظريه وړاندې کوي يا ئې سمه په ثبوت رسوي او دخپلې څيړنې بنسټ ئې ګرځوي. دلته پوهانو او څيړونکو پوهنيز دود ته پاملرنه نه ده کړې او بيلې بيلې نظري ئې يوه د بل څخه په ناپېيلې توګه وړاندې کړي دي، صرف ظفر کاکا خيل د دې هڅه کړې ده چې پښتنو د بني اسرائيلو د نسل په نظريه دتورات او اسلامي تاريخ په حواله سره انتقاد وکړي. خو دا ئې نه دي ويلي چې تورات ئې په کومه ژبه لوستلی او هم ئې کومه متبادله سمه نظريه نه ده وړاندې کړې چې د پښتنو د نسل پوښتنه روښانه کړي او د پښتنو د بني اسرئيلو د نسل نظريه په بنسټي توګه غلطه ثبوت کړي. په هر ډول سره مونږ په دې هکله زيات نه غږيږو او داخبره خپله تاريخ پوهانو او ژبپوهانو ته پريږدو چې سره کيني د پښتنو د نسل خبره سپينه کړي د قام حق ادا کړي او خپله زمه واري پوره کړي.

پښتونولي او اسلام

د هغه وخت راهسې چې پښتانه مسلمانان شوي دي او اسلام د پښتونولۍ سره یو ځای شوی دی نو د وخت په اوږدو کې یو په بل باندې اغیزه کړې یو بل ئې بشپړ کړي دي، اسلام پښتو او پښتو اسلام ګرځېدلی دی ، بې ایمانه بې غیرته ګڼل کیږي. پښتونولی او اسلام د پښتنې ټولني دوه پښې او بنسټ دی، توپیر ئې د پښتنو په ژوند کې د ټولنیز کیدلو د لړۍ په نښتون کې کیدلی شي. د ټولنیز کیدلو لړۍ چې د زده کړې په بنسټ ولاړه ده دوه برخې لري چې یوې ئې لومړنۍ ټولنیز کیدنه (Primary Socialisation) او بله ئې دویمه ټولنیز کیدنه (Secondary Socialisation) نومېږي. دا هره برخه بیا ډیر پړاونه لري ، لومړنۍ ټولنیز کیدنه له زیږیدو څخه وروسته سمدستي پیل کیږي او تر هغو دوام لري چې ماشوم ښوونځی ته د تګ شي، دویمه ټولنیز کیدنه ئې پاتې برخه په غیږ کې نیسي پښتونولي د لومړۍ او دویمې ټولنیز کیدنې پورې اړه لري. او اسلام په دویمه ټولنیز کیدني پورې. د دې علت د اسلام مکلفیت په اصولو کې پروت دی چې ماشوم ئې تر بلوغه پوري نه لري. هغه ارزښتونه، خوی اوخاصیتونه چې انسان ئې د لومړۍ ټولنیز کیدنې به ترڅ کې خپلوي د دویمې ټولنیز کیدنې څخه غښتلي دي . همدا علت دی کله چې د دوه ارزښتونو تر مینځ تضاد راشي نو د لومړنۍ ټولنیز کیدنې ارزښت ته امتیاز ورکول کیږي.

ژبه او قام یا ولس

ژبه د قام د ژبې په مینځ ته راتګ او وده کې مهم رول لوبوي. د ژبې په بنسټ قامونه یو له بل څخه بیلیږي او توپیر ئې کیږي. د ژبې په واسطه قامونه پیژندل کیږي او د قامي پیژند (قامي تشخص) نښه ده. باچا خان چې هره خبره ئې د کاڼي کرښه ده په دې نښتون (ارتباط) کې ویلي دي چې « د یو قام ژبه چې ورکه شي هغه قام ورک شي» او قامي پیژند ئې ختم شي. همدا خبره یو تن افریقایي لیکوال دانیل میپن (Daniel Mepin) کوي چې د ۱۷ کلونو راهسې په جرمني کې د کامرون (Kamerun) د سفارت د کولتوري څانګې مشر و. ده خپل کتابونه په جرمني ژبه چې د خپلې دندې په وخت کې ئې زده کړې وه، لیکلي دي په کامرون (Kamerun) کې فرانسوي او انګلیسي دواړه رسمي ژبې دي او کومه خپله ژبه ئې نشته دی.

دانیل میپن (Daniel Mepin) وائي چې « زه پدې ټینګ باور لرم چې کله چې د یوې ډلې یا قوم ژبه مړه شي نو قام مړ کیږي هغه قام نور بیا موجودیت نه لري ځکه چې ژبه د پیژند (Identity) مهمه برخه ده که چیرته په کامرون (Kamerun) کې د ژبې یوه ډله یوازې سل تنه ولري نو پکار دي چې سړی دې ټولې هڅې وکړي چې ژبه ئې وژغورل شي او که نه نو بیا د ولس ددې کوچنۍ برخې پیژند هم له مینځه ځي (Mepin Jeppeser, 2000).

هر څومره چې یو قام پر مختللی وي هغومره ئې ژبه هم پر مختللې وي په دې نښتون (ارتباط) کې قام یا ولس ته ځغلنده کتنه کیږي.

قام یا ولس : په ځینو سیاسي ادبیاتو کې ولس د ټولنې هغه برخې ته وایې چې په پیداوار (تولید) کې سیده برخه ولري. خو په نړۍ والو سیاسي ادبیاتو کې قوم یا قام (Nation) او د ولس (Folk) لفظونه په یوه مانا سره کارول کیږي. مونږ هم دا دواړه لفظونه په یوه مانا سره کاروو او د قام یا ولس د پیژند ګلوۍ له پاره مختلفې نظریې نه راغونډوو بلکې د محمد افضل خان (خان لالا) د قام یا ولس د مینځ ته راتګ په راسپړیدنه (تحلیل) بسیا کوو. محمد افضل خان (خان لالا) د قامونو مینځ ته راتګ راسپړي (تحلیلوی) او قام د جوړیدلو پیل په یوه جغرافیایي محدوده کې ویني او وائي چې د ځمکې په سر مختلف پیدا ایښتی (قدرتي، فطري) وحدتونه شته دی او زیاتوي چې « د فطرت غوښتنې د جغرافیایي وحدت پورې محدودی نه دي. خبره نوره هم په مخه ځي دا جغرافیایي وحدت د ځمکې د جوړښت او نورو ډیرو عواملو په اشتراک عمل، یوه خاصه ژبه او کولتور وجود مومي. دغه ژبه او دغه کولتور په ډیره اوږده موده کې د هیواد جغرافیایي خدوخال نه خپل وجود پیدا کوي .شریک کولتور خلق راغونډ کړي. غونډه، ناسته پاسته، دود، دستور پیدا کوي.

دا سې ورو ورو په غیر شعوري ډول یو کولتوری وحدت پیدا شي چې کله دغه کولتوري وحدت په جغرافیایي وحدت پورې خپل اړیکي مضبوط کړي. خبره نور هم په مخه لاړه شي ، فطرت په دغه جغرافیایي وحدت کې د اوسیدونکو د ټولو اړتیاو بندوبست کوي.
او د پیداوارو منابع د ولس له ضروریاتو سره سمې موجودې وي. د دغه منابعو ادراک او ضروریات چې سره یو شي نو اقتصاد مینځ ته راوړي. د قامي او انفرادي شتمنیو تصور پیداشي. په ټولنه کې اقتصاد خپلې جرړې مضبوطې کړي، داسې جغرافیایي وحدت ، یو کولتوري او اقتصادي وحدت شي. هر کله چې د شتمنیو د ملک تصور پوخ شي او شعور وده وکړي، نو د درې اړخیزي وحدت د ساتنې ، دفاع او انتظام اړتیا ، سیاست مینځ ته راوړي. درې اړخیزی وحدت چې کله سیاسي وحدت بیا مومي نو د یوقام د تشکیل عمل سر ته ورسیږي. داسې ګویا قام هغه دی چې په یو جغرافیایي ، کولتوري، اقتصادي، او سیاسي وحدت کې پیرلي شوي وي (محمد افضل خان ، ۱۹۹۴). پدې راسپړیدنه (Analyses) کې نه یوازې د قام یا ولس مینځ ته راتګ بلکې د قامي ودې ټول پړاوونه او اړخونه راپه ګوته شوي دي اود بشپړ او پرمختللي قام یا ولس تصویر دی.
او په دې توګه په نړیوال قانون د قامونو یا ولسونو د خپلواکۍ (Self Determination) د حق فلسفه او بنیاد هم روښانه کیدلی شي. د نړیوال قانون یا حقوقو له مخې قامونه یا ولسونه د دې حق لرئ چې د خپل ژوند چارې که اقتصادي ، که پوځي که پوهنیزې یا نورې وي خپله سمبال کړي . سیاسي وحدت د حکومت په څهره کې راڅرګندیږي چې د حاکمیت یو ټاکلی جغرافیایي محدوده لري چې د ملک یا هیواد په نامه یادیږي. په یوه ټاکلې جغرافیایي محدوده یانې ملک یا هیواد کې د حاکمیت نظام ته سټیټ (دولت یا ریاست) وائي. د حاکمیت دا نظامونه د ځواک د سرچینې له مخې توپیر پیدا کوي. د ډیموکراتیکو (جمهوري، ولسولیزو) نظامونو د ځواک سرچینه ولس یا قام دی چې د قام یا ولس د ټاکل شوو وکیلانو یا نماینده ګانو څخه د جوړې شوې جرګې چې د ولسي یا قامي جرګې د (پارلمان یا اسمبلۍ) په نامه یادیږي په وجود کې اغیزه کوي. د ولسي یا قامي جرګې له غړو څخه حکومت مینځ ته راځي. غیرې ډیموکراتیک نظامونه نورې مختلفې سرچینې لري چې دلته زمونږ د بحث موضوع نه ده.
که چیرته مونږ پښتنې ټولنې ته نظر واچوو اولیرې لاړ نه شو نو وبه وینو چې د احمد شاه بابا (۱۷۲۲-۱۷۷۲ع) په وخت کې د پښتنو قامي وحدت بشپړ و او ټول په یوه سیاسي نظام، سټیټ یا ریاست (دولت) کې راټول و چې په ۱۷۴۷ ع کال کې جوړ شوي او پوله ئې د هند د نیمې وچې د غټې برخې راتاو شوې چې د احمد شاه دوراني د امپراطورۍ په نامه یادیده (پرتله کړۍ هغه وخت نقشې چې د دې کتاب په پای کې لیدل کیږي).

افغان او پټان هم د پښتنو نومونه دي چې د بهرنيانو له خوا ورته ويل شوي دي (افغان د فارسيانو له خوا او پټان د انگريزانو او هندوانو له خوا).
په دې هکله قاضي عطاالله خان ليکي چې « مستندو تاريخونو کې لفظ (افغان) د پښتنو د قوم لپاره اول ځلې د سلطان ابوسعيد مرزا (۱۳۱۶ سنه) په زمانه کې مورخينو استعمال کړی دی. او عام طور با ندې دا لفظ د پښتنو لپاره د شاه عباس اعظم (چې دايران يو لوی بادشاه په ۱۵۸۷ سنه کې تير شوی دی) په زمانه کې استعمال شوی دی « (قاضي عطاالله خان ۱۹۴۷). د خان لالا محمد افضل خان د وينا له مخې پښتون اصل او نور نومونه رنگونه دی» گنډا سنگ (Ganda Singh) ليکي چې احمد شاه بابا « ټولي پښتو ويوونکې قبيلې سره راټولې او حتا د ايماقو او بلوڅو زيږيدلي پښتانه ئې د خپل نوي دولت په بيلا بيلو ولايتونو کې ميشته کړل» (گنډا سنگ ، ۱۹۸۷). پښتون ولس تل خپل پيدا ايښتي جغرافيايي وحدت (وطن، ټاټوبی) ته پښتونخوا او خپل ځان ته پښتون ويلي دی، د دې خبرې گواه خپله احمد شاه بابا دی چې کله ئې ډهلی ونيو نو بيا ئې دا شعر وواېه:

د ډهـلـي تـخـت هـيـرومـه چـې رايـاد کـړم
زمـا د ښـکـلـې پـښـتـونـخـوا د غـرو سرونـه

خوشحال خان بابا هم وائي:

نـوره واړه پـښتونـخـوا پـه ځـای پـرتـه ده
يـو دا زه دې زمـانـې پـکـې مـنصور کـړم

(ارمغان خوشحال خان ، بې کاله).

لنډه دا چې پښتانه بشپړ قامي وحدت و او په يوه سټيټ (رياست، دولت) کې راټول و خو بيا وروسته په ۱۸۹۳ ع کال کې د ښيکلاکي مناسباتو په لړ کې پښتانه په برخو وويشل شو چې اوس په دوه سټيټونو (هيوادونو يا ملکونو) کې چې افغانستان او پاکستان دی اوسيږي خو د پښتنو ددې دواړو برخو تر منځ قامي اړيکي نه دي شکيدلي دا ځکه چې پښتانه د نړۍ په لرغونو قامونو کې شميرل کيږي چې اړيکې ئې د خپل پيدا ايښتي (فطري، قدرتي) جغرافيايي محدودې (وطن) او خپل کولتور (پښتونولي سره د پيړيو محصول دی چې ډير غښتلي او نه شليدونکي خوي لري. دپښتنو دا قامي اړيکې د دواړو هيوادونو د گډ کار بنسټ گرځيدلی شي.

د پښتنو د قامي وحدت د بيا بشپړتيا نظريه

د پښتنو د قامي وحدت د بيا بشپړ تيا د نظريې مهندس باچا خان (۱۸۹۰-۱۹۸۸ع) دی. باچا خان د پښتنو د قامي وحدت د بيا بشپړتيا لپاره د سولې (عدم تشدد) لاره غوره کړه او خپله مبارزه ئې د سولې د خوزښت (Peace Moment) په بڼه (شکل، څهره) کې په ۱۹۲۹ ع کال کې پيل کړه چې د «خدايي خدمتګارو د تحريک» په نامه يادېده چې په پښتنو کې ئې ستره بيداري راوسته، خو مونږ د باچا خان د سولې د خوزښت په هکله نه ګړېږو [1] بلکې ددې خوزښت (تحريک) مخالف اړخ ته ځغلنده کتنه کوو.

---

[1] ځوک چې ځان د باچا خان د سولې د خوزښت څخه خبرول غواړي هغه کولی شي چې د باچا خان خپل کتاب چې «زما ژوند او جدو جهد» نوميږي او ۱۹۸۳ ع کال کې په کابل کې چاپ شوی دی او يا د «باچا خان او خدايي خدمتګاري» د نامه لاندې کتاب چې خان بابا ولی خان په څلورو ټوکو کې ليکلی او په پېښور کې چاپ شوی دی ولولي.

د پښتنو د قامي وحدت د بيا بشپړ تيا ښکاره دښمن پيرنګی و چې پښتانه ئې ويشلي و او پټ دښمن ئې د ظاهر شاه باچاهي نظام و. د دې خبرې ثبوت زيات څه ته ضرورت نه لري. يوازې د ظاهر شاه لنډې پيژندګلوی (بيوګرافی) ته لنډ نظر اچول په کار دي ظاهر شاه په ۱۹۱۴ ع کال کې پيدا شوی او په ۱۹۳۳ ع کال کې باچا شوی ۴۰ کاله باچاهي ئې کړې او په ۱۹۷۳ ع کال کې له باچاهۍ څخه ليرې شو چې اوس د ايتالی په روم کې اوسيږي.

ظاهر شاه نسلي پښتون و خو د خپلې ژبې او کولتور څخه باالکل پردی شوی و په پښتو هيڅ نه پوهيده او فارسي غږيده. ده په خپله ۴۰ کاله باچاهۍ کې د دی هڅه هم نه ده کړې چې خو ټکې پښتو ياده کړې حال دا چې په افغانستان کې د ټول مېشته لږه کيو قومونو (ازبکو، ترکمنو، تاجکو، هزاره، او داسې نورو) له مجموعې څخه پښتانه زيات ؤ که د ظاهر شاه د باچاهۍ وخت په پام کې ونيسو نو په دغه وخت کې په نړۍ کې ستر بدلونه راغلي دي چې د پښتنو د قامي وحدت په بشپړتيا بې اغيزې نه و. دويمه نړۍ واله جګړه پای ته ورسيده د ملګرو ملتونو موسسه (اقوام متحده) جوړه شوه انګلستان د هند دنيمې وچې څخه وتلو ته مجبور شو. هند او د پاکستان اسلامي جمهوريت په ۱۹۴۷ ع کال کې جوړ شو. د پښتون قام نيم وجود د پاکستان په اسلامي جمهوريت کې پاتې شو. سمه لار خو دا وه چې افغانستان او د پاکستان اسلامي جمهوريت يو بل ته نژدې شوي وی چې دواړه اسلامي هيوادونه و او ډير څه نور ئې هم سره شريک و.

خو ظاهرشاه یو دوه مخی سیاست پیل کړ. له یوې خوا ئې د پښتنو ویش ومانه او په پاکستان کې ئې سفارت او قونسلګري جوړه کړه او له بلې خو ئې ورسره د ښمني راواخیسته او ویل به ئې چې په پاکستان کې د دیره پښتنو یانې یوې برخې پښتنو حقوق غواړو چې د پښتونستان په نامه ځانته ملک جوړ کړی او افغانستان نه بیل وي.

په دې توګه ئې دا پوښتنه چې د کورنې سیاست پورې ئې اړه لرله د بهرنې سیاست برخه وګرزوله او د اساسي قانون یا ائین د بهرنې سیاست په برخه کې ئې ولیکل د پاکستان د اسلامی جمهوریت سره د ښمني او د پښتونستان لفظ نه یوازې د پښتنو د ویش د ټینګولو او د پښتنو د قامي وحدت په ضد ؤ بلکې په افغانستان کې د پښتنو د ټکولو وسیله هم وه.

په قام پرسته پښتنو به تورونه لګول کیده چې د پاکستان سره لاس لري او پاکستانی دي او په دې نامه به ځورول کیده. حتی پخپله پښتو ژبه به د پېښور د راډیو د اوریدلو څخه بنده وه زما په یاد دې چې مونږ د کونړ په ولایت (صوبه) کې چې په هغه وخت کې پکې راډیوګانې ډېرې کمې هم وې د پېښور د راډیو د پښتو د خپرونې د اوریدلو اجازه نه لرله او پټه به مو اوریدله. ظاهرشاه په ځای ددې چې د پاکستان سره ئې دوستي ټینګه کړی وی چې د پښتنو (افغانانو) د یوالي په لور ګام و. فارس یا ایران سره خپله دوستي دومره پخه کړه چې خپل دربار ئې د فارسیانو نمانیده ګی وګرزوله او د دننې ښکیلاک بڼه ئې غوره کړه. ملک ازاد و خو ولس ئې محکوم و.

له پورتنیو حقایقو څخه جوتیږي چې د پښتنو د قامي وحدت د بشپړتیا او د باچا خان د سولې د خوزښت تر ټولو غټ پټ (مخفي) دښمن د ظاهرشاه نظام و ځکه چې هغه د پښتنو په قامي وحدت کې خپل زوال لیده.

د شوروی اتحاد او بلاکونو له ړنګېدو ورسته په نړۍ کې د ویشل شوو قامونو دبیا یووالی لپاره شرایط ښه شوي دي. یو شمیر قامونو خپل قامي وحدت بیرته راوستو او ځینې نور قامي وحدت ته د بیرته رسیدلو په هڅه کې دي. همدا خبره د پښتونخوا لپاره اعتبار لري چې نور د نړۍ والو ځواکونو د مقابلې ډګر نه دی او د پښتنو د بیا قامي وحدت په لاره کې کوم نړۍ وال خنډ نشته دی له بلې خوا د تخنیکي ودې او ګلوبالیزیشن(Globalisation) په لړ کې نړۍ د خپلو اقتصادي ګټو له مخې په کوچنیو او غټو وحدتونو ویشل کیږي. نه یوازې د پښتنو د قامي وحدت ښکاره او پټ دښمنان له مینځه تللی بلکې نړۍ وال خنډونه هم هوار شوي . او د پښتنو بیا یووالی په یوه غټ یا کوچني چوکاټ کې امکان لري. خو دا زمونږ څخه نوی ، پراخ او اوچت سوچ (اند ، فکر) غواړي چې خپل سیاست د منطقې په سویه مخ په وړاندې بوزو. په دې لړ کې د حکومتونو او قامونو په مینځ کې توپیر پکار دی حکومتونه بدلیږي.

قامونه پاتي کيږي د قامونو تر مينځ ښه ګاونډيتوب د سيمې د هوسا يې او ابادۍ ښنبه ده. د يو قام غښتلتوب او سرلوړي په دې کې پرته نه ده چې په بل قام زور زياتی وکړي او حق ئې وخوري بلکې د دې قام په پيداواري (توليدي) او نوښتي (Creativity) ځواک کې ده چې نه يوازې د خپلې منطقې د قامونو (ولسونو) بلکې د ټول انسانيت په خدمت کې ئې واچوي. هر څومره چې حکومتونه د قامونو د هيلو او ارزښتونو نماينده ګې کوي او قامي يا ولسي ارزښتونه سرکاري ارزښتونه ګڼي هغومره د پر مختګ لړۍ ګړندۍ مخ په وړاندې درومي.
پښتانه له پيړيو راهسې خپل ټاټوبي او وطن ته چې پيدا ايښتي (قدرتی ، فطری) وحدت دی پښتونخوا وايي او پښتونخوا د پښتنو د ټاټوبي ولسي نوم دی. حکومتونو ته هم پکار دي چې ددې خاورې سرکاري نوم هم پښتونخوا کړي که چيرته د خپلو ولسونو (قامونو) نماينده ګې کوي.
د يووالي فلسفه : د يووالي يا وحدت د فلسفې بنسټ په نژدېووالي ولاړ دی که وګورو پښتانه په دوه هيوادونو پاکستان او افغانستان کې اوسيږي نو د افغانستان او پاکستان تر مينځ نژدوالی او ګډ کار پکار دی. دا چې قامي يووالی ډير اړخونه لري نو په مختلفو برخو کې د ګډ کار ډيرې بنې په ولسي او سرکاري سويه سره شته دی چې په اقتصادي، سياسي، کولتوري، ادبي او د ژوند په نورو برخو کې مينځ ته راشي. تر ټولو مهم په اقتصادي او تجارتي برخه کې ګډ کار د تګ راتګ اسانتياوي او پښتنو ته د ډبل تابعت (شهريت) ورکول دي. هر څومره چې د دې دواړو هيوادنو تر مينځ د ژوند په مختلفو برخو کې جوړښتونه يو شانته کيږي هغومره د پښتنو د بيا يووالي لړۍ ګړندۍ کيږي او اسانتياوي مينځ ته راځي. د بيلګې په توګه که د افغانستان او پاکستان د روزنې سيستم (نظام) يو شانته وي نو بري ليکونه به ئې په دې دواړو هيوادونو کې منل کيږي او په دواړو هيوادونو کې به سړي د کار امکانات لري.
اقتصادي اتحاد : په يوه سيمه ايز (منطقوي) اقتصادي اتحاد کې هم د پښتنو د بيا يووالي لړۍ غښتلې کيدلی شي. د اروپا د اتحاد په نمونه د يوه اقتصادي اتحاد لپاره شرايط برابر برېښي ځکه چې د تجارتي لارې په نښتون کې کوم چې په پام کې نيول شوی ده د ترکمنستان څخه د افغانستان او پاکستان په سينه تيريږي ددې درې واړو هيوادونو مفادات (اقتصادي ګټې) شريکې شوي دي او د خپلو اقتصادي ګټو د ژغورنې لپاره د نړۍ د ودې د ګلوباليزيشن (Globalisation) په پړاو کې اقتصادي اتحاد د وخت تقاضا ده. هېڅ هيواد د ګلوباليزيشن (Globalisation) په پړاو کې خپل اقتصادي مفادات ځان ته ژغورلی نه شي اونورو سره اتحاد ته اړ دي. د اروپا اتحاد په ۱۹۵۰ ع کال کې د مئ د مياشتې په نهمه نېټه د اقتصادي مفاداتو له خاطره مينځ ته راغی. د فرانسی او لويديز المان د ډبرو سکرو او فولادو توليد سره يو ځای شو او د يوې ګډې جرګه ګۍ د ادارې لاندې راوستل شو.

د دې نوي تنظيم دروازې نورې اروپايي هيوادونو ته وازې پاتې شوې چې بيا ورسته په ۱۹۵۱ ع کال ايټاليه، هاليند، بلجيم او لوکسمبورک (Luxemburg) په کې هم شامل شو. (Dahmann,2000) . وروسته بيا د اروپا د اقتصاد تنظيم، د اروپا د اتحاد په تنظيم بدل شو. نن ورځ د اروپا اتحاد مخ په غټيدو دی د ختيځې اروپا هيوادونه ئې غړې کيږي په پولو کې کنترول له منځه تللی او سړی په دې هېڅ نه پوهيږي چې له يوه هيواد څخه بل هيواد ته اوړي، يوازې له ليکنو څخه ئې پته لګيږي چې دا کوم هيواد دی.

دګډو اسعارو (پيسو، ياني روپو) پرېکړه شوې چې د ايرو (Euro) په نامه ياديږي او راتلوونکي کال کې به رواج شي. د اروپا لپاره په نوي جوړښت او د يوې اتحادي اروپا په لور په نوي نظم بحثونه کيږي.

د پښتنو د بيا يووالي لړۍ (پروسه) : د پښتنو د بيا يووالي لړۍ په عمل کې د جګړې په وخت کې د افغانستان څخه پاکستان ته د پښتنو په کډې کولو سره پيل شوې ده، يو له بل سره اړيکې پاخه شوي، خپلوي ګانې مينځ ته راغلي او ځيني کډوال پښتانه دوه کوره شوي دي د کډوالو پښتنو نوی کول پاکستان خپل دويم کور ګڼي د پښتنو قامي سياسي مشر او هم د پښتون د پيژند (شناخت) او قامي وحدت د بيا بشپړوالي له پاره اوچت ګامونه اخستلي دي د پښتون د قامي وحدت معمار ننګيالی مشر محمد افضل خان (خان لالا) له باچا خان څخه وروسته د لومړي ځل له پاره د پاکستان په قومي اسمبلۍ (مرکزي پارلمان) کې د پښتونخوا د صوبې نوم ياد کړ، چې د پارلمان د مشر (سپيکر) له خوا پرې اعتراض وشو، چې په دې نامه په پاکستان کې کومه صوبه نشته ، خو محمد افضل خان (خان لالا) دليلونه وړاندې کړل او د پښتونخوا د نوم دفاع ئې وکړه. هسې خو د پښتونخوا د نوم يادول کومه نوې خبره نه ده لکه څنګه مو چې مخکې ويل پښتانه خپل هيواد ته له پېړيو راهيسې پښتونخوا وائې، پښتونخوا د پښتنو د هيواد قامي يا ولسي نوم دی د ادب په ډګر هم له ډيرې مودې راهيسې رواج ؤ، د سياست ډګر ته هم راوتلی و، د سياسي ګوندونو په نومونو کې منل شوي و « پښتونخوا ملي عوامي پارټي» او «د پښتونخوا قامي پارټي» ئې بېلګې دي د پښتنو ټولنيزولسووليز ګوند (پښتون سوشل ډيموکراتيک پارټی) هم د پښتنو وطن او ټاټوبي ته د پښتونخوا لفظ کاروي او د خپروني نوم ئې هم دی. نوی خبره د پاکستان په قومي اسمبلۍ (مرکزي پارلمان) کې د باچا خان نه وروسته د پښتونخوا په نوم د صوبې يادونه وه « حضرت باچا خان بابا د پاکستان په قانون سازې اسمبلې کې دا صوبه هميشه د پښتونخوا په نوم ياده کړې ده » (سيد رحمان، په ښکلا کې ، ۱۹۹۸). محمد افضل خان ، ۱۹۹۴ ع کال کې چې په پاکستان کې د مرکزي (وفاقي) حکومت وزير و د «پښتون قامي وحدت» په نامه د کتاب په شکل کې يو پيغام قام او نړۍ والو ته وړاندې کړ.

محمد افضل خان ، ۱۹۹۴ په پیغام کې پښتنو ته د قامي وحدت لار په ګوته شوې او نړۍ والو ته غږ شوی دی چې په دې لاره کې د پښتنو ملاتړ وکړي. د ستر مشر خان بابا خان عبدالولی خان او درونو مشرانو اجمل خټک ، حاجي غلام احمدبلور، او یو شمیر نورو ننګیالیو مشرانو په هاند او کوشش سره د پښتنو د صوبی (ولایت) په صوبائی اسمبلی کې د پښتونخوا دنوم د ایښودلو قرار داد منظور کړ او په اسمبلۍ کې موجودو ۷۲ غړو کې یوازې دوو غړو د قرارداد مخالفت وکړ.

د پښتونخوا د نوم قرارداد د « اې این پي » پارلماني مشري میرمن نسیم ولي خان ، ډ پټی سپیکر حاجی محمد عدیل ، میا افتخار حسین اود پاکستان پیپلز پارټي یو فعال غړي نجم الدین خان وړاندې کړ « (سلیم راز، ښکلا کې ، ۱۹۹۸).

د پښتونخوا د نوم دا تاریخي پریکړه د پښتون ولس د هیلو او ارزو هنداره ده په تیره بیا د مخالفې ډلې د مشر (د اپوزیشن لیډر) افتاب احمد خان شیرپاو عمل چې د قرارداد په پاس کولو کې ئې مرسته سرته رسولې ده . د پښتون ولس واقعي نماینده ګې ښیي. خو د نواز شریف حکومت چې د خپل هیواد د قومونو دابادۍ او هیلو خیال ئې نه ساته د پښتنو حق ته چې د نماینده ګانو په پریکړې سره ئې قانوني بڼه غوره کړې او قانوني حق ئې ګرزیدلی دی غاړه کښېنښودله چې د صوبې سرکاري نوم لکه په پاکستان کې د نورو مېشته قومونو په څیر (پنجاب، سند ،بلوچستان) پښتونخوا شي او دانګلیسانو له خوا ایښودل شوي نوم « صوبه سرحد» چې د یوې منطقې د ځانګړي مقام (Status) مانا لري، لیرې کړي.

محمد افضل خان « خان لالا »د قام په خدمت نه ستړی کیږي او دروان دوه زرم کال د نومبر د میاشتې په څوارلسمه او پنځلسمه نېټه ئې په پېښور کې د پښتون/افغان قوم نماینده جرګه راغوښتلې ده . دا تاریخ جوړونکې دوه ورځنۍ جرګه یو ټکی اجنډا لري او هغه دا دی چې « د جرګې نماینده غړي به یوازې په یوه نکته د خپلو خیالاتو څرګندونه وکړي یانې دا چې د یویشتمې پېړۍ (صدۍ) په پیل کې به د قام په حیث د پښتون / افغان مستقبل څه وی» (محمد افضل خان بلنه ، ۲۰۰۰).

د جرګې د نېټې د ټاکلو څخه د مخه په پښتونخوا او بهر کې د پښتنو د قومي، سیاسي مشرانو او روڼ اندو (روشن فکرانو) څخه نظریې غوښتل شوې وې. په ادبي برخه کې د نامتو لیکوال او شاعر لایق زاده لایق د مشرۍ لاندې « د پښتونخوا د پوهنې دیره » چې د لر او بر لیکوالان او پوهان پکې راټول شوي دي ، همدا راز د قام پرسته لیکوالانو سیلم راز، انور زیب خان او نورو هڅې چې د روان دوه زرم عیسوي کال د نومبر د میاشتې په دریمه نېټه ئې عالمي پښتو کنفرانس راغوښتی چې درې ورځې دوام کوي او لر و بر پښتانه لیکوالان او مینه وال پکې برخه اخلي د پښتنو د بیا یووالي (قامي وحدت) په خدمت کې دی.

د دې لپاره چې د پښتنو د بیایووالي (قامي وحدت) لړۍ ګړندۍ مخ په وړاندې لاړه شي دا د هر پښتون دنده او زمه واري ده چې ددې هڅه وکړي چې د افغانستان او پاکستان تر مینځ د ژوند په ټولو برخو کې په ولسي او سرکاري سویه د ګډ کاربښې مینځ ته راشي او د ګډ کار سمبالښت لپاره د اروپا د پارلمان په نمونه د دواړو هیوادونو د ولسي نماینده ګانو یوه ګډه جرګه یانې ګډ پالمان جوړشي، او د منطقې د نورو هیوادونولپاره دروازې خلاصې پرېږدي.

په خپل وطن کې له ژبې او کولتور څخه پردي کيدنه

په خپل وطن کې د ژبې او کولتور څخه د پښتنو د پردي کيدلو په باب سمسور افغان پخپل کتاب کې چې «دويمه سقاوي» نوميږي په ۱۹۹۸ عيسوي کال په پېښور ، پښتونخوا کې چاپ شوی دی ليکي چې « ډيوهاند عبدالشکور رشاد په وينا» د ملګرو ملتو د يو رقم له مخې په افغانستان کې په سلو کې لس پښتانه فارسيوانان شوي دي ځينو خپلواکو او مستقلو څيړنو هم د ملګرو ملتونو دا احصائيه واقيت ته نژدې ګڼلې ده . په پېښور کې د واک فونډيشن د افغانستان لپاره يوه سروې چې د شپږو کلونو په موده کې ئې کړې ده ښيي چې د افغانستان په ټول نفوس کې له ۷۳ ،۶۲ فيصدو پښتنو څخه ۵۵ ٪ خپله ژبه ساتلې او ۷۳ ،۷ فيصده پښتانه فارسيوانان شوي، ياني د پښتنو په سلو کې ۷ ،۱۲ فارسي او په سلو ۳ ،۸۷ پښتو وائي . دا ستم يوازې پر پښتنو نه دی شوي، بلکې پر نورو لږکيو قومونو هم شوی . سمسور افغان بيا د افغانستان قومي او ژبني جوړښت د څرنګوالي په هکله د واک فونډيشن د سروې پايلې (نتيجې) په لاندې ډول انځوروي

ګڼه	قومونه	د ختې پر نسبت دقومونو فيصدي	د ژبې پر نسبت د قومونو فيصدي
۱	پښتون	۷۳ ،۶۲	۵۵
۲	تاجک	۳۷ ، ۱۲	۳۳
۳	هزاره	.. ، ۹	. ، ..
۴	ازبک	۱۰ ، ۶	۸۰ ، ۵
۵	ترکمن	۶۹ ، ۲	۴ ، ۱
۶	ايماق	۶۸ ، ۲	.

(سمسور ، افغان: دوهمه سقاوي، پېښور ۱۹۸۸)

له پورتني رقم څخه را په ګوته کيږي چې په افغانستان کې پښتانه د نورو مېشتو قومونو لکه ازبک او ترکمن په پرتله زيات فارسيوانان شوي دي. حال دا چې پښتانه په افغانستان کې ستر ډيره کې قام دی چې د ټولو اوسيدونکو وګړو له نيمايي څخه زيات جوړوي.

دلته دا پوښتنه راپيدا کيږي چې ايا دا د پښتنو نسلي کمزوري ده چې خپله ژبه او کولتور ئې د نورو قامونو په پرتله زيات له لاسه ورکړی دی او که څه نور علتونه شته دی او نسلي کمزوري ئې نه ده. مونږ دا پوښتنه د خپلې څېړنې موضوع ګرزوو.

څېړنه : په دې څېړنه کې مونږ د ژورې ساپوهنې يا د راسپړيدلو د ساپوهنې (Psychoanalyse) د پوهينزې لارې څخه کار اخلو چې د موجوده ربړو او ستونزو علت په تير وخت کې لټوي نو ځکه مونږ په تير وخت کې يو شمير حقايق راپه ګوته کوو. چې زمونږ د پوښتنې له پاره ضروري دي. او دې واقعيت ته پاملرنه کوو چې کولتورونه چې ژبه ئې کره لږ جوړوي د هنر او فن له لارې ځان پراخوي او يو پر بل باندې اغيزه کوي ، خو ښکيلاک خپل بيرته پاتې کولتور د زور له لارې پراخوي. غښتلي ښکيلاکونه دا کار په سيده توګه او کمزوري ښکيلاکونه ئې په نا سيده توګه سرته رسوي.فارسيانو يا ايرانيانو دوه ځلې پښتونخوا ته په ناسيده توګه لاسونه راغځولي دی.

۱) **دصفويانو د اقتدار په وخت کې :** فارسيانو (ايرانيانو) د صفويانو د اقتدار په وخت کې يو شمير کسان د ملا ، پير او صوفي په جامه کې پښتونخوا ته راوليږل چې په جماعتونو ئې چې په هغه وخت کې د روزنې يوازنې مرکزونه وه قبضه وکړه او فارسي ادبيات پنج کتاب ، ګلستان ، بوستان او زليخا د ديني روزنې برخه وګرځوله حال دا چې په نتيجه کې پښتانه نه يوازې پخپله ژبه «پښتو» د ليک او لوست څخه بې برخې پاتې شو بلکې له ديني زده کړې هم ليرې پاتې شو. په پښتونخوا کې اوس ډير دا سې قبرونه شته دی چې د نومونو څخه ئې جوتيږي چې ايرانی متصوفين او روحانين دي لکه د کونړ د پشد په کلي کې د «ميرهمدان غوث» قبر چې له نوم څخه په داګه معلوميږي چې دا غوث د فارس (ايرن) د همدان دي.

۲) **د احمد شاه بابا د زامنو د بې اتفاقۍ وخت :** ايرانيانو (فارسيانو) د احمد شاه بابا د زامنو د بې اتفاقۍ له امله بيا د دې موقع پيدا کړه چې پښتونخوا ته راشي ګنډاسنګ (Ganda Singh) پدې هکله ليکي : چې « احمد شاه بابا څلور زامن لرل. سليمان، تيمور، پرويز او سکندر. ده تيمور د خپل ځای نيوونکی په حيث په نامه کړ، خو د ده صدراعظم شاه ولي خان خپل زوم شهزاده سليمان په قندهار کې د باچا په توګه ولس ته وروو پېژاند. سره له دې هم تيمور په بري سره قندهار ته ننووت او د باچا خول (تاج) ئې پر سر کيښودل شو. شاه ولي خان او د ده شريکان ئې له تيغه تير شول. د قندهار د خلکو د پاڅون د روحيې په سبب چې د باچا ئې لپاره ئې د سليمان غوښتنې ملاتړ کاوه ، شاهي دربار او پايتخت کابل ته وليږديد.
دلته حکومت بيا تنظيم او تر ممکنه حده ئې له دراني قبيلوي مشرانو څخه قدرت واخيست. ده د يوه سدوزي په حيث په سدزويو اعتماد کولی نه شو.

څرنګه چې ده له دوې څخه ځينې هغه مقامونه بيرته اخيستلی نه شول چې پلار ئې د هغوی کورنيو ته په ميراثي توګه ورکړي وو ، نو يو شمير نوي ئې ايجاد کړل او د هغوی يو شمير ئې ورتبديل کړل. خپل شخصي ګارډ ئې له اسحق زيو څخه جوړ کړ او د پارسي قزلباشانو څخه ئې د سورو يوه د ولس زره کسيزه اصافي ډله راوستله (ګنډاسنګ، ۱۹۸۷). په دې توګه سره د تيمور شاه د دربار واګې د ايرانيانو (پارسيانو) په لاس کې ورغلې او پښتنو ته چې ايرانيانو ورته افغانان ويل د پښتنو هيواد د افغانستان په نوم شهرت پيدا کړ. خو د دربار په وجود کې د خپلې ژبې او کولتور څخه د افغانانو (پښتنو) د پردی کيدلو لړی پيل شوه. دا لړۍ د ظاهر شاه د حکومت په وخت کې تر ټولو لوړ پړاو ته ورسيده او ګړندۍ مخ په وړاندې لاړه. د ظاهر شاه د دربار او حکومت ژبه پارسي وه. حکومت ئې شخصی بڼه لرله که څه هم دده د حکومت په اخرني وخت کې يوه ولسي جرګه (پارلمان) موجود وه خو د ولسي جرګې له مينځه حکومت نه ټاکل کيده او حکومت به د ده له خوا ټاکل کيده.
د ده د باچاهۍ په وخت کې د باچا خان د سولې خوزښت په پښتنو کې بيداري پيدا کړې وه نو ظاهر شاه د پښتنو د تير ايستلو لپاره د پښتو ټولنې جوړولو ته چې د يو شمير پښتنو له خوا ئې هڅې پيل شوې وې اجازه ورکړه. پښتو ئې تش په نامه ملي او رسمي ژبه کړه. خو دده دربار ته دننه نه شوه. سرکاري او حکومتي چارې په پارسي چليدې . د دې لپاره چې پدې واقيعتونو پرده واچوي او ځان له ايرانيانو څخه مستقل وښايي نو د فارسي په ژبه ئې « دري » نوم کيښود .
د ظاهرشاه حکومت په افغانستان کې په پښتنو کې د سر سړی نه پريښوده يا به ئې په کورسيو او چوکيو اخيسته او د خپلې پښتو او کولتور څخه به ئې تيراوه او يا به ئې په مختلفو تورونو سره بندي او يا فراره و او ځوروه. لنډه دا چې پښتانه (افغانان) پخپل وطن افغانستان کې نه يوازې بې واکه و بلکې د نورو قومونو په پرتله د زيات فشار لاندې و. د ظاهرشاه کورنۍ د شخصي نظام د ختميدلو ورسته د خپلې ژبې او کولتور څخه د پردي کيدلو لړۍ هم ختم شوه او پښتو دربار ته سر دننه کړ. هغه پښتانه چې د خپل کولتور څخه د پردي کيدلو په لاره کې پاتی شو د پيژند په کړکيچ (Reaktive Schizophrenie) اخته شوي دي. دا ډول کسان دوه پيژنده لري چې يو اصلي او بل ئې نقلي دی. دا کړکيچ د دماغ د شلخي کيدلو نه پيل کيږي او بيا ټول سړيتوب ته پراخيږي او سړيتوب (شخصيت) ويشي چې دوه ځانه لري يو اصلي او بل شلخي . چې دواړه يو دبل سره په لانجه کې وي چې پدې نه پوهيږي چې پښتون دی او که نه ، کله ځان پښتون ګڼي کله ځان په نورو نومونو د پښتنو څخه بيلوي.

پایله (نتیجه) : د پورتنیو ټکو په رڼا کې سړی ویلي شي چې په افغانستان کې د نورو قومونو په پرتله د پښتنو د زیات فارسیوان کیدلو علت د دې قام نسلي کمزوري نه ده بلکې د دنني ښکیلاکې مناسباتو محصول دی. په پاکستان کې د مېشته پښتنو سره پرتله هم راپه ګوته کوي چې د خپلې ژبې او کولتور څخه پردي کیدنه د پښتنو نسلي کمزوري نه ده.

سره له دې چې پښتانه په پاکستان کې لږه کې دی دغلته هغه پښتانه چې د حکومت سره کار کوي ځیني ئې په پښتو لیکونه پوهیږي ځکه چې په مورنۍ ژبه ئې ښوونځی نه دي ویلې خوپښتو ویلی شي او خپله ژبه او کولتور ئې بیخي له لاسه نه دی ورکړی. د یو شمیر پوهانو د اټکل له مخې په سلو کې لږ تر لږه ۷۰ پښتانه پخپله ژبه له لیک او لوست څخه بې برخې پاتې شوی دي. د دې بې عدالتۍ د مینځه وړلو او د خپلې ژبې او کولتور څخه د پردي کیدلو د مخنیوي لپاره ښه لاره دا ده چې د افغانستان ټول قومونه پخپله خوښه په یوه فدرالي نظام کې چې ډیر ګوندیزه پارلماني ولسولي ولري راغونډ شي او د هیواد په سیاسي ، اقتصادي او کولتوري ژوند کې د خپل شمیر هومره برخه ولري او د نړۍ وال دود سره سم د ډیره کې قام ژبه «پښتو» د هیواد ملي، سرکاري او د روزنې ژبه وي او دنورو قومونو په ژبو دې لومړني امکانات برابر وي.

په پردي وطن کې له خپلې ژبه او کولتور پردي کيدنه

پخپل وطن کې د جګړې له کبله ډير پښتانه د ګاونډی هيوادونو سر بيره ليرې وطنونو ته په تيره بيا لويديزو هيوادونو ته تللي او هلته ديره شوي دي، په پردي وطن کې د خپلې ژبې او کولتور نه د پردي کيدلو امکان شته دی. خو پردي وطن کې د خپلې ژبې او کولتور څخه پردي کيدنه لکه پخپل وطن کې د ښکيلاکې مناسباتو له کبله نه رامينځ ته کيږي، دلته لومړي ډله ايز اخلاقي زه (وجدان) چې د پښتنو د غټې کورنۍ محصول دی د ځانګړي اخلاقي زه (وجدان) چې د لويديز د کوچنۍ کورنۍ محصول دی په مقابله کې راځي او ورو ورو ځانګړی اخلاقي زه په ډله ايز اخلاقي زه (وجدان) غالبيږي او پدې توګه د خپلې ژبې او کولتور څخه د پردي کيدلو لړۍ پيل کيږي هغه کسان چې د پيژند له کړکيچ سره مخاخ دي او شلخي ذهن لري ژر ځانګړي (انفرادي) اخلاقي زه پيدا کوي او په دې توګه د خپل کولتور څخه د پردي کيدلو لړۍ پيل کيږي. په ډله ايز اخلاقي زه (وجدان) د ځانګړی اخلاقي زه غلبه څه اسان کار نه دی خو بيا هم دا له دی پورې اړه لري چې سړی ځانته او که د کورنۍ سره پردي وطن ته کډوال شوی دی، په کوم حالت کې دی او کوم شرايط ورته په پردي هيواد کې د خپلې ژبې او کولتور د ژغورنې لپاره شته دی چې څېړنه ئې مونږ د کتاب د موضوع له ډګر څخه لېرې کوي او له دې کبله ترې تيرېږو . خو دومره وايو چې په جرمني کې پښتو ژبه په ښوونځيو کې د درس رسمي ژبه ده خو د پښتنو زده کوونکو شميرډير کم دی نو په په ښوونځي کې درس نه ورکول کيږي خو ازموينه ترې په پښتو کې اخيستل کيږي. زه د لسو کلونو راهيسې د زده کوونکو څخه د جرمني د پوهنې د وزارت په سپارښت د پښتو ازموينه اخلم په جرمني کې هر زده کوونکی مجور دی چې د جرمني ژبې سربيره دوه نورې ژبې زده کړي. بهرنيان کولی شي چې يوه خپله مورنۍ ژبه وټاکي.

FEATURE-Whatever happened to the lost tribes of Israel?

By Megan Goldin

DIMONA, Israel, Aug 21 (Reuters) - Living in the shadow of Israel's infamous nuclear reactor, Dimona's Black Hebrews are polygamous vegans who believe they are descended from a lost Israelite tribe.

The community of African-Americans which moved to Israel from the United States in 1969 calls its enclave in the Israeli desert town of Dimona, the Kingdom of Yah.

The Black Hebrews say they are the descendants of an ancient Jewish tribe forced into exile in West Africa and taken to the Americas as slaves centuries ago.

Their white-robed spokesman who calls himself Ahmadiel Ben-Yehuda says the songs about Zion and the Jordan River sung by African slaves as they worked in the fields are evidence of their Israelite roots.

Most scholars dismiss the cult's claims as far-fetched and say the proof to support their belief is tenuous at best.

But even if the Black Hebrews' claims are nothing more than fiction, the fact remains that 2,700 years after the 10 tribes of Israel were taken into exile and vanished, the fate of the lost tribes remains one of history's most intriguing mysteries.

ASSYRIANS TOOK THE 10 TRIBES OF ISRAEL INTO CAPTIVITY

In 722 BC Assyrian warriors captured the northern Kingdom of Israel which was home to 10 of the 12 tribes of Israel and took the inhabitants into captivity.

The Bible's Book of Kings records they were exiled "in Halah and in Habor by the river Gozan and in the cities of the Medes".

The other two tribes, Judah and Benjamin, which lived in the southern Israelite Kingdom of Judah, were forced into exile by the Romans centuries later in AD 70. Unlike their northern brothers who were assimilated, these tribes maintained their identity and are the ancestors of modern Jews.

Rabbi Eliyahu Avichail has been hunting for the lost tribes for decades. He has undertaken dangerous journeys to Myanmar (formerly Burma) and other war-torn parts of Asia to pursue the descendants of a people who disappeared almost 3,000 years ago.

"I am looking for Jewish customs and Jewish signs among people who are not Jewish. That's what it says in the Bible," Avichail said.

The Pathans of Afghanistan and Pakistan head the list of the peoples Avichail believes are lost tribes.

Avichail says the Pathans' ancient name is "Bnei Yisrael" or the sons of Israel and many of the clans are named after the 10 lost Israelite tribes like Ruben, Asher, Naftali and Ephraim.

But even more convincing are Pathan customs which mirror ancient Jewish rituals still practiced today.

Like Jews, Avichail says, the Pathans marry under a wedding canopy, light candles on the eve of the Sabbath and wear prayer shawls similar to those used by religious Jews. He says they even circumcise their eight-day-old sons as Jews do.

Avichail believes that after the Assyrian conquests, the tribes scattered along the Silk Road to Kashmir, China, Burma and Thailand. He suspects they may have gone as far as Japan.

"We had in the Bible a very clear tradition that the 10 tribes were exiled to the east of Israel and the prophet Isaiah in the Bible told us they will come back from this direction," Avichail said.

Not content to just study Isaiah's prophesies, Avichail is trying to fulfil them by bringing people he believes to be from the lost tribes back to Judaism and the Holy Land.

THE TRIBE OF MENASHE MAY BE LIVING IN EAST ASIA

One of Avichail's biggest success stories is the Shinlung people from the Myanmar-Indian border who believe they are the Israelite tribe of Menashe. He has already helped around 500 of them move to Israel and convert to Judaism.

According to Shinlung legends they are one of the 10 tribes of Israel that was exiled in China and later expelled to where they live today. They practice sacrifices similar to those in the Bible and celebrate holidays reminiscent of ancient Jewish harvest festivals.

So strongly do they believe they are Jews that some members of "the tribe of Menashe", as they call themselves, have begun to practise Orthodox DJudaism and teach their children Hebrew.

Esther Thangjom moved to Israel and converted to Judaism to fulfil her belief the tribes must return to the Holy Land. Thangjom, who proudly wears a Star of David around her neck, has no doubt that she is descended from the tribe of Menashe.

"As a child every time something was mentioned about Israel my heart would move," she said.

CYNICAL EXPERTS SAY LOST TRIBES ARE LOST FOREVER

Dr Rivka Gonen, an archaeologist and the curator of Jewish ethnography at the Israel Museum in Jerusalem, believes the 10 tribes have disappeared for good.

She says it is inconceivable that people exiled thousands of years ago would have retained any semblance of their Jewish heritage.

Gonen said that even in the Bible it says the 10 tribes were conquered because they were not practicing Jewish customs and worshipped idols. She says there is no reason to expect they kept Jewish rituals in exile when they didn't do it at home.

"Wherever you find a tribe claiming they belong to the 10 lost tribes, you always find the fingerprints of Christian missionaries or romantics who came with the Bible and when they found vague similarities of names and customs, they immediately saw it as proof," Gonen said.

She says the methods used to trace the lost tribes is not at all scientific either anthropologically or linguistically as many languages have words which sound similar and rituals like circumcision are not uniquely Jewish.

Many of the theories border on the absurd, says Gonen, like the British-Israelites who claim the British people are from the 10 tribes or those who say the Danes are from the lost tribe of Dan.

"People are attracted to mysteries of the past and this is one of them because the tribes were exiled and God promised they would return," she said.

REUTERS

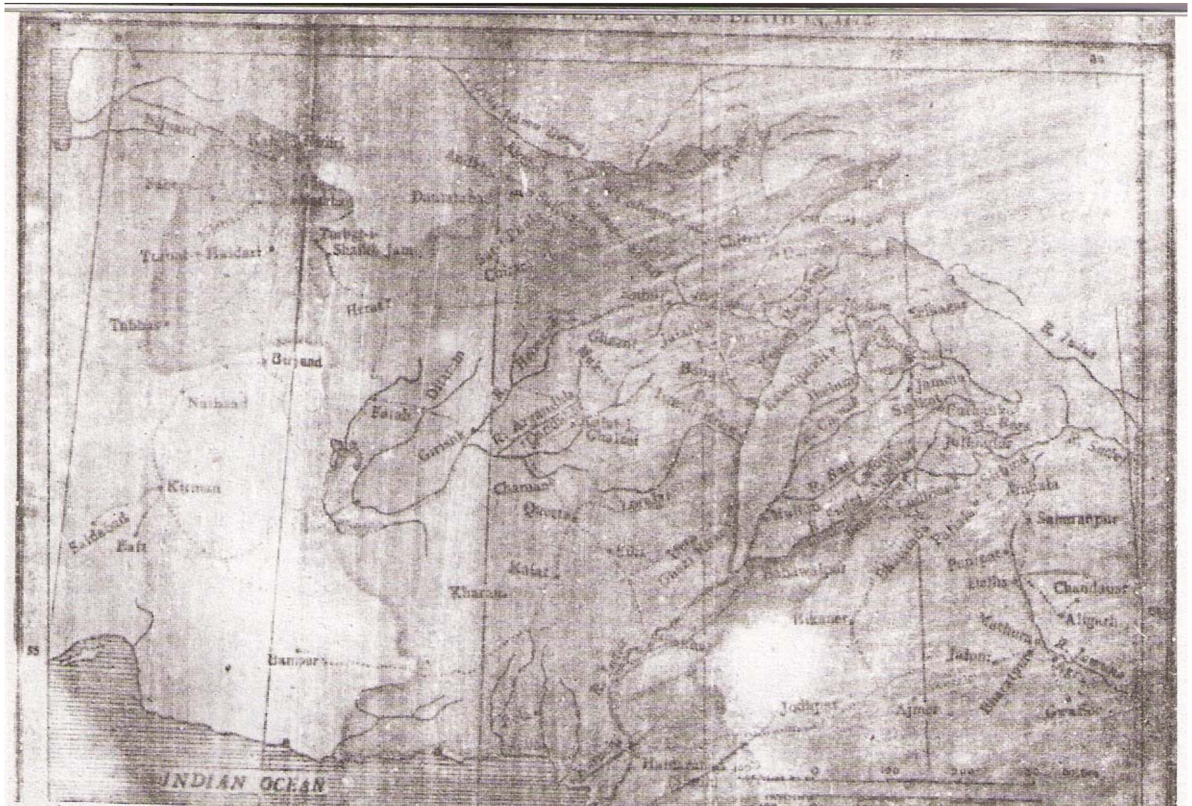

(ډاکتر کنډاستنګ : دورانی احمد شاه, کابل ۱۹۸۷).

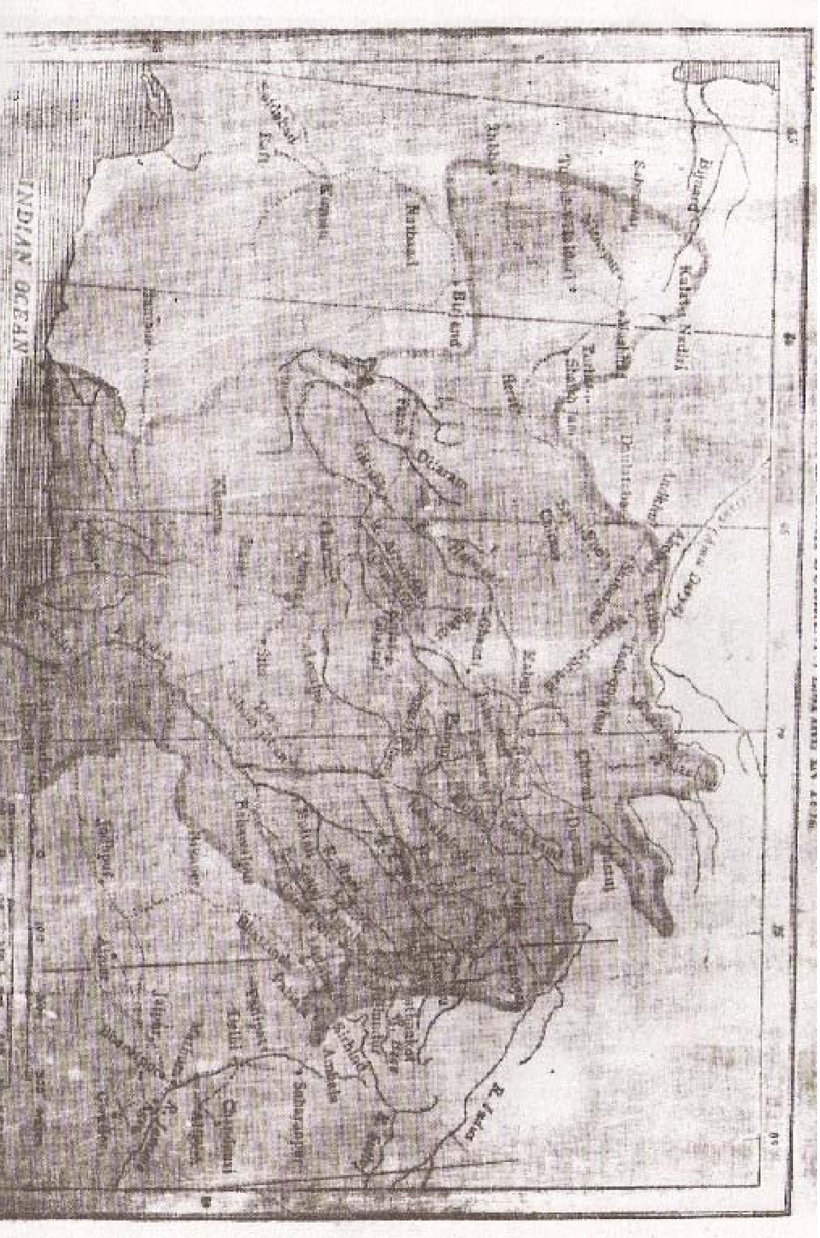

(ډاکتر گنداسنگ : دورانی احمد شاه، کابل ۱۹۸۷)

اخستونلاي

۱) ارمغان خوشحال : میاسید رسول رسا، یونیورسټي بک ایجنسي ، خېبر بازار ، پېښور ، بې کاله

۲) الکزاندر هما ǅایف« مرکه » ویډو فلم ، جرمنی ۱۹۹۴ ع کال

۳) پښتني دودونه : د پښتو ټولنی د ادبیانو د ډانǆې له خوا ، کابل ۱۹۵۷ ع کال.

۴) خان عبدالولي خان « باچا خان او خدایي خدمتǆاري » په ډلورو ټوکونو کې ، پېښور (دریم ټوک ۱۹۹۸ کال).

۵) رشتیږ صدیق الله : « پښتنی لاراابود » .

۶) « اا‌کلا » مسول مدیر شېرشاه ترخوی ، پېښور ، فروري ۱۹۹۸ ع کال .

۷) ستوری کبیر « د هوااپارتیا تله » خپرونکی ، د پښتونخوا د پوهنې دېره ، پېښور ۲۰۰۰ ع کال

۸) سائل رحمت شاه : « د ااایستونو د پسرلي بادونه » پېښور دوهم چاپ ۱۹۹۵ ع کال

۹) سائل رحمت شاه : « پایکوب » ، د عبدالباري جهاني ، د شعرونو د مجموعې کتاب ته سریزه پېښور ۱۹۹۳ ع کال.

۱۰) سمسور افغان : « دویمه سقاوی » چاپ پېښور پښتونخوا ۱۹۹۸ کال : خپرونکی : د افغانستان د کولتوري ودې ټولنه جرمني .

۱۱) ظفر کاکا خیل سید بهادرشاه : «پښتانه د تاریخ په رڼا کې » یونیورسټي بک ایجنسي ، خیبر بازار ، پېښور ۱۹۶۵ ع کال.

۱۲) ظریف پوهاند ډاکتر ǅل جانان : « پښتو میخمري ډیبونه ۲۵۰۰ کاله پخوا» چاپ ، رحمت پرنټینǄ پریس پېښور ۱۹۹۴ ع کال .

۱۳) عبدالغفار . « زما ژوند او مبارزه » کابل دولتی مطبعه ۱۹۸۳ ع کال

۱۴) عبدالحمید مومند دیوان ، د افغانستان د علومو اکاډمي، د ژبو او ادبیاتو مرکز ، پښتو ټولنه کابل ۱۹۸۳ ع کال.

۱۵) قاضي عطا الله خان : « د پښتنو تاریخ » جلد اول ، خپرونکی : د مروتو ادبي جرǅه ، سرای نورنǄ ۱۹۴۷ ع کال.

۱۶) ډاکتر ǄنډاسǅǄ :« درانی احمد شاه » مترجم ، سر محقق مرستیال نصرالله سوبمن ǆل ، د افغانسان د علومو اکاډمي ۱۹۸۷ ع کال.

۱۷) « د ملنǄ جان خوږې نغمې » پښتو ټولنه ، کابل ۱۹۹۵ ع کال.

۱۸ محمد ǅل خان مومند : مرتب ، همېش خلیل یونیورسټي بک ایجنسي ، خیبر بازار ، پېښور ۱۹۹۵ ع کال .

۱۹ محمد افضل خان : « پښتون قامي وحدت » خپرونکي: د پښتونخوا پبلیکیشنر ، پېښور ، ۱۹۹۴ ع کال .

20 . Damann, K : Schumnan-Plan Akt. Stichwort, DW .09. Mai.200
21. Duden Lexikon, im Dudenverlag, Mannheim ,1962.
22. Engel, Friedrich: Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staats, Dietz Verlag Berlin 1974:
23. Freud, S: Das unheimliche, aufsetze zur Literatur Vgl . fisher 1963.
24.Freud, S Gesammelte Werke Bd 13 Vgl. Fisher 1868.
25. Goldin, M: Feature-what ever happened to the lost Tribes of Israel Reuter 21 Aug. 2000
26. Graser Luitgard Berm: Familie und Tieren Ernst Reinhardt Verlag München/Basel 1970.
27. Klimburg. Afghanistan Wien 1966.
28. Koch , K : Der Baum Test Vlg. Hans uber Bern und Stuttgart 1957.
29 Krause, W: Afghanistan Tuebingen und Basel 1972.
30. Mayers Neues Lexikon, Mannheim / Wien, Zuerich, 1980 Bd7.
31. MC. Grath, Josef, E: Social psychology , London. New York, Sydney. Toronto , 1970.
32 Mepin , D: in Jeppessen, Helle: Ausländische Autoren in NRW Zeitfunk/ Seite 3, DW 30 Juni 2000.
33 Merz, F. Stelz . 1 : Einführung in die Erbpsychologie Kohlhammer, Stuttgart 1970.
34 Oerter, Rolf: Moderne Entwicklungspsychologie , Verlag Ludwig Auer Donauworth 1969.
35 . Rohracher H : Einführung in die Psychologie Wien. Insbruech 1965, S.324 – 331.
36 Salber W: Die Entwicklung der Sprache in Handbuch der Psychologie Bd 3. Verl Hogrefe, Göttingen 1958.
37. Stern , W Psychologie der Frühen Kindheit Bis sechstem Lebensjahr, Leipzig 1927.
38 . Teplow B. M.: Lehrbuch der Psychologie Frankfurt 1972.

خواانه او مننه

له ااغلي نسيم خان ستورى Ʒخه چې په پوره تلوار سره ئې ددې كتاب مسوده په كمپوǅر ليكلې او د ااغلى امير كروƨ ستورى Ʒخه چې ددې كتاب ǈǆت ئې په غاƨه اخستلى دى همدغسې د پǂتو د قامي ادبي جرǅې د مشر عبدالنصير نصير او د لوى مونشى عزيز سرشار Ʒخه چې ددې كتاب په سمباǂت كې ئې مرسته سرته رسولې ده د زƨه له كومې مننه كوم.

Ʒرنǆه چې په پǂتنو كې د ساپوهانو شمېر كم دى نو ما په دې كتاب كې ددې هƸه كƽې ده چې په داسي ژبه ئې وليكم چې غېري ساپوهان پرې هم پوه شي يانې ساپوهنه د غېرې ساپوهانو لپاره. په دې برخه كې محمد شريف ǅردیوال او هدايت الله خان بنǆش Ʒخه ƺيره خواانه چې دا كتاب ئې لوستلې او ماته ئې ƺاƺ راكƽى چې غيري سا پوهان پرې هم پوهېƿي .

په پاى كې د ختيƱ د بيا رغونې د اداري (كور) له مشر ƺاكتر محمد فريد بركز او د كور د خپرونو د Ʒانǆې له مسؤل ااغلي نعمت الله رسولي، د پǂتونخوا د پوهنې د يرې د مشر نامتو ليكوال ، شاعر ، اديب او افسانه نǆار لايق زاده لايق ، عبدالصير بيدار ، ننǆيالي ميرداد خيل Ʒخه ƺيره خواانه كوم چې ددې كتاب د چاپ اوخپريدو كار ئې په بېƽه سرته رسولى دى .

ƺوكتور كبير ستورى

جرمني ٢٠٠٠ / ١٠ / ١٥

اعزاز

د ټولنې په مخ چې له کومې ورځې نه انساني ژوند پيل شوی دی له هغې ورځې نه واخله تر ننه پورې د قامونو تر مينځه د تړون او رابطې له پاره ګڼولې لارې چارې لټول شوې. په دغه ټولو لارو چارو کې ژبې ته بنيادي حيثيت حاصل دی. ژبه د يو قام د يو ولس په پېژندګلو کې ډېر اهم او اساسي رول لري د ډاکټر کبير ستوری دغه کتاب د ژبې په حواله ډېر ګټور او نفسياتي بحثونه لري . دا د ډاکټر کبير ستوری اعزاز دی چې په يو وخت يو ځای ته د شعر په ژبه د اولس په نبضونو د ګوتو ايښودو په هنر پوهېږي او بل ځای ته د ساه پوهنې د ماهر په حيث د ژوند د ټولو کشالو په رازونو پوهه دی. « د پښتونخوا د پوهنې ديره » دا اعزاز لري چې ددې نه وړاندې ئې د ډاکټر کبير ستوری د ساه پوهنې يو بل ګټور کتاب « د هسټيريا تله » چاپ ته سپارلې دی . دا د ساه پوهنې د علم په حواله يو ډير ګټور شعوري کوښښ دی. د پوهنې ديرې تر اوسه پورې د ولس شعري او نثري کتابونه د پښتو په ناوې پيرزو کړي دي . په راتلونکې وخت کې د پوهنې ديره د پښتو ادب د خدمت د نور فعاليت له پاره د پروګرامونو جوړولو اراده لري . ځو د ژبې د خدمت د ټولو جذباتو عملي قدر وکړی شي . او بيا په خصوصي توګه د ډاکټر کبير ستوری په داسې موضوعاتو ليکنې چاپ ته سپارل د پوهنې د ديرې له پاره ډيره د وياړ خبره ده . دغه کتاب چې ستاسو په لاس کې دی دانساني ژوند د يو داسې نفسياتي ځای احاطه کوي کوم چې شعوري او لا شعوري طور خپل ارزښت او اهميت د ژوند د هر راتلونکې نوې ورځې سره اشنا کوي . ديره باور لري چې د ډاکټر کبير ستوری دغه کوښښ به نفسياتي پوهانو ته د لټون نوې لارې په ګوته کړي

په درنښت

لايق زاده لايق

د پښتونخوا د پوهنې ديره

راحت اباد ـ پېښور

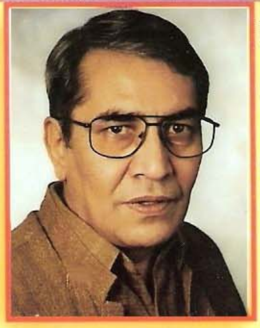

کبیر ستوری د ساینس پوهنو د کتور Dr) (Diplom ساپوه دیپلوم.rer. Nat) (Psychologyپه هر پښتون په ټبر میرداد خېل چې د پښتنو د یوسفزو د پرکني پورې اړه لري. ستوری د لعل محمد خان زوی او د برې پښتونخوا د کونړ د تنړ په کلي کې په ۱۷/۱/۱۳۲۱ هل کال (۰۶/۰۴/۱۹۴۲ ع) زېږېدلی دی.

ده خپله لومړنی زده کړه د خاص کونړ په لومړني ښوونځي او په کابل کې د رحمان بابا په لیسه کې او خپله لوړه زده کړه د جرمني د فرانکفورت، کولن او د ماربورګ په پوهنتونونو کې د ساپوهنې (Psychology)په څانګه کې، چې فلسفه (Philosophy) سیاسي پوهنه (Pol.Science)او ټولنپوهنه (Socialogy) ورسره مل وه، سرته رسولې ده.

ستوری د نړۍ د ساپوهانو په ډله کې والړ دی او د ۱۹۷۵ ع کال راهیسې د کړنې د ساپوهنې د نړیوالې ټولنې (International Association of Applied Psychology)غړی دی. ستوری د پښتون سوشل دیموکراتیک پارتۍ (PSDP) مشر او د دې پارتۍ د بنسټ اېښودونکو مخکښانو څخه دی.

او د شاعرۍ په نړۍ کې تر ټولو زیات د پښتو د ادب د پلار اجمل خټک نه یې الهام اخیستلی دی. د پښتنو د یووالي، خپلواکۍ او سوکالۍ د پاره ده ته د باچا خان نظریو ژوند وربښلی دی.